

ד"ר עלי טל-אור

מלחמות יהושע ביריחו ובעי לקרוא "בגובה העיניים"

הקדמה

במאמר זה אני מבקש לקרוא מחדש את פרשת מלחמות יהושע ביריחו ובעי. לא אעסוק בצדדים הארכיאולוגיים הנוגעים לזיהויין של יריחו והעי, כיוון שקביעת הכרונולוגיה ההיסטורית העתיקה נתונה במחלוקת וספקות רבים בין החוקרים, ובנתונים הקיימים בידינו כיום, נראה שהדבר אינו בר קביעה מוכחת. לא אעסוק בבקורת על אמיתות המקרא ח"ו, כיוון שמבקרי המקרא, גם ה"מתונים" שבהם, יוצאים מנקודות מוצא כפרניות, הן במציאות ה' והן באפשרות קיומן של תופעות על טבעיות כנסים ונבואה. אעסוק בהסבר גישת חז"ל, העלולה להיראות ח"ו, בעיני הקורא המאמין בן ימינו, כבלתי משמעותית למאורעות, כפי שמתואר בכתוב. אני משוכנע, שקריאה נכונה של הכתוב, תוביל למסקנה הפשוטה בדבר **אמיתות המקרא וגישת חז"ל**. פרשת מלחמת יריחו מתחילה בשילוח המרגלים ליריחו - עד שיבתם אל יהושע, אולם במאמר זה לא אעסוק בהקדמה זו אלא במלחמת יריחו עצמה.

התיאור במקרא של מלחמות יריחו והעי

א. מלחמת יריחו

מלחמת יריחו כתובה בארבע פרשיות:

א. "ויאמר ה' אל יהושע היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם ויקרא שם המקום ההוא גלגל עד היום הזה. ויחנו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב בערבות יריחו. ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה. וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לבני ישראל מן ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא.

ב. ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו. ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו ויאמר לו מה אדני מדבר אל עבדו. ויאמר שר צבא ה' אל יהושע של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא ויעש יהושע כן. ויריחו סגרת ומסגרת מפני בני ישראל אין יוצא ואין בא.

ג. ויאמר ה' אל יהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה גבורי החיל. וסבתם את העיר כל אנשי המלחמה הקיף את העיר פעם אחת כה תעשה ששת ימים. ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות היובלים לפני הארון וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים והכהנים יתקעו בשופרות. והיה במשך בקרן היובל כשמעכם (בשמעכם) את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה ונפלה חומת העיר תחתיה ועלו העם איש נגדו. ויקרא יהושע בן נון אל הכהנים ויאמר אלהם שאו את ארון הברית ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות יובלים לפני ארון ה'. ויאמר (ויאמרו) אל העם עברו וסבו את העיר והחלוץ יעבר לפני ארון ה'.

ד. ויהי ביום השביעי וישכמו כעלות השחר ויסבו את העיר כמשפט הזה שבע פעמים רק ביום ההוא סבבו את העיר שבע פעמים¹.

ב. מלחמת העי

ממלחמת העי לא אצטט ולא אתייחס לפרשת עכן, כיוון שאינה נוגעת ישירות לנושא מאמר זה.

א. "וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עם בית און מקדם לבית אל ויאמר אליהם לאמר עלו ורגלו את הארץ ויעלו האנשים וירגלו את העי. וישבו אל יהושע ויאמרו אליו אל יעל כל העם כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו ויכו את העי אל תיגע שמה את כל העם כי מעט המה. ויעלו מן העם שמה כשלשת אלפים איש וינסו לפני אנשי העי. ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש וירדפום לפני השער עד השברים ויכום במורד וימס לבב העם ויהי למים².

1. יהושע ה', ט-טו. יהושע ו', א-טו.

2. יהושע ז', ב-ה.

ב. ויאמר הי אל יהושע אל תירא ואל תחת קח עמך את כל עם המלחמה וקום עלה העי ראה נתתי בידך את מלך העי ואת עמו ואת עירו ואת ארצו. ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה רק שללה ובהמתה תבזו לכם שים לך ארב לעיר מאחריה. ויקם יהושע וכל עם המלחמה לעלות העי ויבחר יהושע שלשים אלף איש גבורי החיל וישלחם לילה. ואלה יצאו מן העיר לקראתם ויהיו לישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה ויכו אותם עד בלתי השאיר לו שריד ופליט³.

ציטטתי את הקטעים כמחולק לפרשיות. סיפור זה הינו מוכר ומפורסם ולכן אציין להלן את הקטעים בקיצור ולא אתעכב על כל פרט שאינו נוגע לדיון בו אעסוק.

סיכום התיאור

מלחמת יריחו

א. הפרשיה הראשונה, הקודמת למעשה למלחמת יריחו, פותחת **בדבר ה' ליהושע**, לגבי משמעות השם גלגל⁴. מיד אח"כ מתואר הפסח הראשון בארץ, כולל קיום מצוות הבאת העומר והאכילה מהתבואה החדשה לאחר הבאתו במשכן⁵, והפסקת ירידת המן.

3. יהושע ח', א-כב.

4. אין לומר כגישת מבקרי המקרא שמדובר בהסבר אטיולוגי מאוחר לשם עתיק שמקורו כנעני. להלן בהמשך המאמר, אראה את הדמיון הקיים בין הנבואה לחלום מבחינת הנביא. כפי שבחלום האדם חולם מהרהורי ליבו, כך הנבואה מתקשרת בד"כ להקשרים מציאותיים עכשויים. זו הסיבה שבנבואה משתמש הקב"ה בפועל הדומה לשם המקום בו עם ישראל מצוי. המשפט: "ויקרא שם המקום ההוא גלגל עד היום הזה", אינו בא לומר שבגלל שהקב"ה אמר ליהושע בנבואה, שמיום מלחמת יריחו יגול את חרפת עבדות מצרים מעל ישראל, **יתחיל** מקום הנבואה הזו להיקרא גלגל, אלא שמסיבה זו **ימשיכו** בני ישראל לקרוא למקום זה כך מעתה ואילך [=עד היום הזה] ולמרות שמקורו אולי כנעני לא ישנו את שמו לשם עברי אחר.

5. בתרגום השבעים, כתוב במקום "מצות וקלוי" - "מצות וחזש". (ראה: תרגום השבעים לנביאים ראשונים, מאת חיים שלי, בחסות החברה לחקר המקרא). גם יוסף בן מתתיהו ב"קדמוניות היהודים" (מהדורת א' שליט, ספר חמישי, עמ' 147) קובע שישראל קצרו מתבואת סביבת יריחו, ואם כדבריו, משמע מן החדש ולאחר העומר. חז"ל כבר עמדו על כך ש"ממחרת הפסח" כאן אינו כמו "ממחרת הפסח" בתורה. בתורה הכוונה ממחרת שחיטת והקרבת הפסח, ואילו כאן הכוונה ממחרת החג הראשון של פסח, כלומר ממחרת יום אכילתו=ממחרת ט"ו בניסן, כלומר בטי"ז בניסן, בעצם היום בו הביאו את העומר.

ב. הפרשיה השניה מתארת **חזיון נבואי** נוסף, שנתגלה ליהושע בהיותו בקרבת יריחו. מתגלה אליו מלאך בדמות "איש", שהינו - כך מתברר אח"כ ליהושע - **"שר צבא ה'"**, וה"איש" מופיע כש"חרבו שלופה בידו". לאחר שיהושע שואלו אם הוא בא לסייע לישראל או נגדו, המלאך עונה: "עתה באתי", ואח"כ מזהיר את יהושע על השלת נעליו מפני קדושת המקום⁶, בדומה למעמד הסנה של משה רבו. בחזיון זה לא נמסר ליהושע שום מסר נוסף, אולם הפרשיה מסיימת בתיאור העובדה שיריחו "סוגרת ומסוגרת" וגם ש"אין יוצא ואין בא".

ג. הפרשיה השלישית, פותחת שוב **בדבר ה' ליהושע**, לגבי הנצחון הצפוי על יריחו. הקב"ה מוסר ליהושע הוראות לגבי דרך ביצוע הכיבוש, שעיקרן - הקפה יומית אחת של העיר עם ארון הברית במשך ששה ימים, וביום השביעי הקפת העיר שבע פעמים, אשר בעקבותיהן תיפול חומת העיר. בחלק השני של פרשיה זו, יהושע מחלק הוראות לכהנים והם לעם, בדיוק כפי שהקב"ה ציווהו. פרשיה זו מסתיימת בקביעה שהארון אכן הקיף את העיר פעם אחת ביום הראשון, ואז העם שב למחנה בגלגל למשך הלילה.

ד. הפרשיה הרביעית פותחת בתיאור יום ההקפות השני. התיאור מהיום הראשון חוזר על עצמו, וגם ביום השני הקיפו את העיר פעם אחת, וחלק זה מסתיים בקביעה שכך עשו ששה ימים, בעוד שביום השביעי הקיפו כמצווה שבע פעמים.

מלחמת העי

א. כמו במלחמת יריחו כך במלחמת העי יהושע שלח מרגלים לקרבת העי כהקדמה למלחמה. המרגלים שבו אל יהושע והודיעו לו שהעי הינה עיר קטנה, ודי בכמה אלפי לוחמים כדי לכבושה, וכך יהושע נוהג. אנשי העי מכים בלוחמים ונופלים כשלושים וששה איש. לב העם "נמס" מפחד.

ב. לאחר סיום פרשת עכן, פותח פרק ח', שהוא הפרשיה השלישית במלחמת העי,

ממה אפוא אכלו בי"ד ובט"ו ובט"ז לפני הקרבת העומר, באותה שנה ובעיקר, כיצד קיימו מצות אכילת מצה בליל הפסח עם הקרבן? חז"ל התחבטו בזה, עיין בירושלמי חלה פ"ב, ה"א; י, ע"ב, ובבבלי ר"ה ג, ע"א, ובמפרשים שם, ועיין בפרשני המקרא על אתר, ואכמ"ל. יתכן שבני ישראל חששו מלטחון וליצור עיסה מהקמח החדש פן יחמיץ ולכן אכלו בשנה ההיא מצות מהקמח ה"ישן", ממה שהביאו מעבה"י או קנו מתגרי אוה"ע, ואפו לפני הפסח, ו"קלוי", כלומר גרגרי שעורה קלויים מהחדש, וצ"ע.

6. אין הכוונה לקדושת א"י בניגוד לאי קדושת עבה"י, אלא לקדושת הארון שבקרבתו היה החזיון. נושאי ארון הברית היו הולכים יחפים כמו שהיו נוהגים בביהמ"ק.

ג"כ **בדבר ה' ליהושע**, בדברי חיזוק, ותוך מתן הוראות כיצד לכבוש את העי, עיית תחבולת האורב המפורסמת. הפעם ה' מורה ליהושע לקחת למלחמה את כל עם המלחמה, וכך כמובן יהושע עושה. יהושע מפריש לאורב שלושים אלף לוחמים. הוא נותן להם הוראות מבצעיות לגבי כיבוש העיר על פי סימן ממנו. לאחר שיהושע שלח את האורב למקומו ממערב לעי, כתוב שיהושע "לן בלילה ההוא בתוך העם" כלומר עם אנשי המלחמה בכח העיקרי. בבוקר, יהושע פוקד את העם, ואח"כ "ויעל הוא וזקני ישראל לפני העם העי. וכל העם המלחמה אשר אתו עלו ויגשו ויבאו נגד העיר". הם מתקרבים לעיר אך במקום לכובשה הם חונים מצפון לעי ברכס שממולה. יהושע מפריש אורב שני, הכולל רק חמשת אלפי לוחמים ונותן להם הוראות זהות להוראות ליל האתמול. כאן בא פסוק בו כתוב בחלק הראשון, שהעם שמו את כל המחנה שהיה על הרכס שמצפון לעי. בחלקו השני כתוב שיהושע הלך בלילה השני בתוך העמק. בבוקר, מלך העי ואנשיו ראו [משהו] שגרם להם למהר לצאת לקראת ישראל למלחמה, ויהושע וכל ישראל עושים עצמם בורחים "דרך המדבר". בעקבות זה נזעקים לא רק יושבי העי לרדיפה אלא גם אנשי בית אל. המשך הסיפור ברור ואינו דורש הסבר.

סיכום זה לא בא לחדש דבר. לא באתי אלא לומר בזה, כיצד אני קראתי לראשונה את סיפורו של המקרא, ואני משער שגם מרבית הקוראים קראו כך. אולם קריאה פשוטה זו מעלה מספר לא מבוטל של שאלות, עליהן נענה בהמשך הדברים.

השאלות בפרשת מלחמת יריחו

א. הדגשתי בסיכום תיאורי המלחמות, שכל פרשיה פותחת במסר א-לוקי ליהושע. אולם הפרשיה השניה של מלחמת יריחו, בניגוד לפרשיה שלפניה ולפרשיה שאחריה וכן בניגוד לפתיחת מלחמת העי, אינה פותחת בדבר ה' ליהושע, אלא בחזיון נבואי בו מתגלה ליהושע "שר צבא ה'" "וחרבו שלופה בידו". מה פשר השינוי הזה?

ב. כאמור, בפרשיה זו, לא נמסר ליהושע שום מסר מעשי⁷ או הוראות הנוגעות

7. מפרשי המקרא [רשיי ונושאי כליו] על אתר הסבירו, ש"שר צבא ה'" בא **לעודד ולחזק** את יהושע ולהודיעו שאינו לבדו אלא ה' עמו במלחמה הצפויה עתה. בכל אופן אלו הסוברים כך, סוברים שלחזיון הנבואי לא היה מסר מעשי אלא מורלי בלבד. לכאורה, הסבר זה סותר את מדרש חז"ל, שהמלאך בא להוכיחו, ושבעקבות החזיון היתה תוצאה מעשית של שינוי במעשיו של יהושע.

אולם הסבר זה **כפשוטו** אינו נראה לי, כיוון שא"כ היה ראוי שהקב"ה יתגלה לו ישירות

למלחמה, ולכאורה הפרשיה כולה אינה מוסיפה שום פרט בעל משמעות לתיאור כיבוש יריחו. מה פשר תופעה זו? מה משמעות הפרשיה כולה בהקשר של מלחמת יריחו?

ג. הקב"ה מצווה את יהושע להקיף את יריחו. ההוראות מפורטות בכתוב. יהושע מוסר את ההוראות לכהנים ולעם, ושוב תיאור הביצוע ביום הראשון מפורט, למעשה לא פחות מההוראות של הקב"ה ליהושע. אולם המקרא אינו מסתפק בכך. יש חזרה, אמנם מקוצרת, גם על ההקפה ביום השני. מדוע המקרא חוזר על התיאור בפירוט **שלוש פעמים** ואינו מקצר לומר שיהושע והעם עשו בדיוק כדבר ה', ודיינו?

ד. "היד ה' תקצר"? מה הטעם בהקפת העיר פעם אחת כל יום במשך ששה ימים, בהם חומת העיר לא נפלה, ומה הטעם בהקפת העיר שבע פעמים ביום השביעי? אם בנסים עסקינן, הקב"ה היה יכול להפיל את החומות אף ללא הקפות כלל, או לאחר הקפה אחת, או לאחר שבע הקפות ביום אחד. מה הטעם להקפות אלו במשך שבוע, דווקא בצורה בה נצטוו ישראל לבצע?

ה. ניחא שהמקרא מתאר את הקפת העיר בכל יום פעם אחת. אולם מדוע המקרא מזכיר לנו שבסיום ההקפה בכל יום, הארון הושב למחנה ולמשך הלילה, ומה משנה לינת העם במחנה בלילה, האם השמטת פרטים אלו הייתה משנה משהו מתיאור ההקפות, או שמא השכמת הבוקר עם הארון יש בה חשיבות לתיאור המלחמה?

השאלות בפרשת מלחמת העי

א. מדוע הקב"ה מצוה ליהושע לקחת עמו את **כל** עם המלחמה, לאחר שקודם לכן בהערכה המציאותית של המרגלים, העדכנית מן הסתם לאותם ימים, כבר היה ברור שמדובר בעיר קטנה שגם בכוח קטן של שלושת אלפי לוחמים ניתן לכובשה? האם לא היה די בלקיחת שלושים אלף לוחמים שהם פי עשר מהצעת המרגלים?

וידועו על כך כמו בשאר החזיונות הנבואיים. התגלות שאינה ישירה, רומזת למגבלה מצד הנביא, הנובעת מפגם מסוים ומהעדד שלמות במעשיו ובמדרגתו הרוחנית. ממילא, תחושת ה"אשמה" קשורה בתחושת התוכחה והאיום ולא החיזוק והעידוד. לאמיתו של דבר נראה לי, שלא תוכחה לשם תוכחה יש כאן אלא תוכחה לצורך תיקון. מימרתו המפורסמת של רב אבא בר כהנא: "אין ועתה אלא תשובה", על הפסוק בדברים י', יב: "ועתה ישראל מה ה' א-לקיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' א-לקיך", מורה ש"שר צבא ה'" לא בא בדבריו "עתה באתי" לכעוס או לאיים או להעניש, אלא לגרום לשינוי לטובה ע"י תשובה מסוימת, שבהקשר שלנו משמעה מעשי, שמכאן ואילך יהושע ישיב את הארון למקומו, בכל יום לאחר הקפת יריחו, ועי"ז, הקב"ה ילחם לישראל.

אם היו ליהושע כ"כ הרבה לוחמים, בסדר גודל של עשרות ומאות אלפים[!], מדוע התקשה לכבוש את יריחו שאינה יותר מתל קטן של כ-36 דונם, ומדוע בכלל נזקק לתחבולה במלחמת העי, כאשר מן הסתם לא היו בכל אחת מהן יותר מכמה אלפי לוחמים?

מאידך, קשה להבין, האם אבדן של כשלושים ושישה לוחמים מתוך כשלושת אלפי לוחמים, ובוודאי מתוך כלל מאות אלפי הלוחמים, צריכים לגרום לכך שלבב העם "ימס"?

ב. כאן אקדים ואעלה כבר את האפשרות שמלחמת העי לא נמשכה יום אחד אלא יומיים (וכן יום ההתארגנות לפנייהם) ואשאל: אם יהושע התכוון לקרב בבוקר היום הראשון למלחמה, מדוע בסופו של דבר כל המבצע בוטל ונדחה ליום השני?

ג. מדוע יהושע שולח אורב שני קטן בלילה השני? אם האורב הראשון לא הספיק, מדוע בלילה הראשון יהושע לא שלח שלושים וחמישה אלף לוחמים כאורב, ואם מדובר בשני אורבים נפרדים, האם לא היה ניתן לשלוח את שניהם כבר בלילה הראשון?

ד. כתוב שהעם שמו "את כל המחנה אשר מצפון לעיר ואת עקבו מים לעיר" אך לכאורה לא ברור מהמשך הפסוק היכן שמו את המחנה, הרי הם היו שם כבר במשך היום וקודם לו מהערב שעבר, שהרי בפסוק קודם כתוב: "ויחננו מצפון לעי".

ה. בשני הפסוקים, ט ו-יג, כתוב שיהושע פועל דבר מה בלילה. בלילה הראשון הוא לן בתוך העם, ואילו בשני הוא **הולך בעמק**. אם בלילה הראשון יהושע מרשה לעצמו לישון, מדוע בלילה השני הוא הולך בעמק ואינו ישן, או להיפך? מה מטרת לינה זו והליכה זו שהיה חשוב כ"כ לכותבם במקרא? ניחא הליכה בעמק פעולה היא, אולי עם כל העם, אבל לינה בקרב העם, מה תועלתה למלחמה?

ו. לכאורה, לא כתוב מה ראו אנשי העי בבוקרו של היום השני שגרם להם לצאת מהעיר. מה א"כ הם ראו באותו בוקר?

ז. מה פשר הצטרפות אנשי בית אל למרדף אחרי ישראל, הרי היו שלושים אלף לוחמים ממערב לעי באורב ולא כתוב שהם יצאו לבולמס?

יתכן ועד כאן, חלק מהקוראים כבר עלה בכוחות עצמו על לפחות חלק מהתשובות לשאלות. אולם כנזכר לעיל, לא לחדש באתי אלא להראות כיצד למדתי את הפרשיות הללו. חלק מהשאלות, הועלו כבר ע"י המפרשים.

הסברי חז"ל - "דרש" בלבד?

א. בסדר עולם רבה פ"א מובא לגבי תאריכי ההתרחשויות, שחלקן אינו מפורש בכתוב, אלא נמסר במסורות:

"אחר הפסח, בעשרים ושנים בניסן, "וסבתם את העיר" וגו', "ויהי ביום השביעי" וגו'.

רבי יוסי אומר: יום השבת היתה מלחמתה של יריחו, ושל עי ושל גבעון היו בתוך ג' חדשים".

שיטת רבי יוסי, לפיה יריחו נכבשה בשבת, מוסכמת גם במקורות אחרים⁸: בירושלמי שבת, פ"א, ה"ח מובא:

"אין מקיפין על עיר של עכו"ם פחות מג' ימים קודם לשבת. הדא דתימר - במלחמת הרשות. אבל במלחמת חובה, אפילו בשבת, שכן מצינו, שלא נכבשה יריחו אלא בשבת, דכתיב: "כה תעשה ששת ימים", וכתיב: "וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים", וכתיב: "עד רדתה" - אפילו בשבת".

הקפות יריחו נמשכו שבעה ימים, מיום א' בשבוע עד שבת, מכ"ב בניסן עד כ"ח בו.

ב. בחזיון הנבואי שהיה ליהושע בהיותו ביריחו, דנו חז"ל, והסוגיה מופיעה בשני נוסחים השונים מעט זה מזה, ולכן אביא כאן ציטוט של שניהם. בעירובין סג, ע"ב, מובא [פירש"י מובא בסוגריים מרובעים, וערכתי את דבריו, כך שניתן לקוראם ברצף עם הגמרא עצמה, לנוחות הקוראים. בכתב גדול או בסוגריים עגולים - הסבר שלי]:

"אמר רבי אבא בר פפא: לא נענש יהושע [להיות עירי (מבנים)] אלא בשביל שביטל את ישראל לילה אחת מפריה ורביה, שנאמר: ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו [מדכתיב: וחרבו שלופה בידו מכלל דלפורענות בא] וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לערינו, וכתיב: ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי [הכי קאמר ליה: על עבירה של עכשיו באתי, ומדאיצטריך למימר על של עכשיו, מכלל - דאכתי הוה אחרייתי. ומאי היא? - הכי] אמר לו [המלאך ליהושע]: אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים [בערב ביטלתם התמיד] ועכשיו

8. עיין בתנחומא במדבר ג, ו-נשא, כח, ובבמדבר רבה, פ"ב, ט, ו-פ"ד, ו.

[שחשיכה] ביטלתם תלמוד תורה [לפי שהיו עסוקים במלחמה ביום, לא היה להן עת לעסוק בתורה אלא בלילה].

[אמר יהושע למלאך:] על איזה מהן באת?

אמר לו: עתה באתי [והדבר מוכיח שעל עסקי תלמוד תורה הוכיחו, מדכתיב קרא אחרינא במלחמה של עי, שהיתה אחריה]. מיד: "וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק", ואמר רבי יוחנן: מלמד שהלך בעומקה של הלכה, וגמירי, דכל זמן שארון ושכינה שרוין שלא במקומן אסורין בתשמיש המטה [ואותו לילה שהוכיחם המלאך היו מבטלים תלמוד תורה בשביל שהיו אורבין על העיר, ולא החזירו בערב את הארון למקומו בגלגל, והוא הלילה שביטלו מפריה ורביה].

אמר רבי שמואל בר אינאי משמיה דרב: גדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידין, דאמר ליה: עתה באתי.

ואילו במגילה ג, ע"א וע"ב, מובא:

"ועבודה חמורה מתלמוד תורה, והכתיב: ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הללו אתה אם לצרינו? והיכי עבד הכי, והאמר רבי יהושע בן לוי: אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בלילה, חיישין שמא שד הוא?!"

שאני התם, דאמר ליה: כי אני שר צבא ה'. ודלמא משקרי? - גמירי [לגבי שדים, שהם מזיקים רוחניים], דלא מפקי שם שמים לבטלה? אמר לו [המלאך ליהושע]: אמש בטלתם תמיד של בין הערבים

9. חז"ל סברו שההלכה הייתה כה ברורה לגדולי ישראל כיהושע, שלא רק שבכל מעשיהם ומקריהם הם נהגו על פי ההלכה ולא סטו ממנה, אלא שאישיותם ומחשבותיהם פעלו בהתאם לה, עד כי אפילו בחלומותיהם ובמיוחד בחזיונות נבואיים, התחושות והיימנשים היו בהתאם להלכה, ולכן אפילו בחלום לא יתכן לומר שיהושע יצר דו שיח עם מישהו בלתי מוכר בתחושת לילה, אילולא היימשהו" הזדהה בשם ה' ואילולא היה מקובל שאפילו כוחות מזיקים רוחניים אינם משתמשים לשוא בשם ה'. שיטה זו מובנת מאוד לכל העוסק כיום במדעי ההתנהגות והנפש, כיוון ששיחה אינה רק מדוברת, קיימת גם שפת גוף ורמזי מחשבה נסתרים החבויים בסגנון הדברים הנאמרים ואפילו בעצם יצירת הדוח שיח, שאינם אמירות בעלות חשיבות פחותה כלל מהדברים המפורשים. לדוגמה: אדם האומר "שלום" לחבירו, ומחייך, אומר לו למעשה בשפת גופו ובקיצור: שלום, אני מכיר אותך ומרגיש נח בחברתך, אני שמח לראותך ואשמח לתגובה דומה גם מצדך ואף לפתוח עמך בשיחה. חז"ל פשוט "פירקו" את האמירות הקצרות שבכתוב לכל מלוא משמעותן!

[כלומר כשהעריב היום היה לכם להקריב תמיד הערב ובטלתם אותו ונשתהיתם במארב העיר חנם, שאין זמן מלחמה בלילה] ועכשיו בטלתם תלמוד תורה.

אמר לו [יהושע]: על איזה מהן באת? - אמר לו: עתה באתי. מיד: וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק [לא באותו הלילה כתיב אלא בלילה שצר על העי, והכי קאמר: מיד חזר יהושע מדבריו¹⁰ וכשבא לילה אחר במצור עסק בתורה], אמר רבי יוחנן: מלמד שלן בעומקה של הלכה. ואמר רב שמואל בר אבניא: גדול תלמוד תורה יותר מהקרבנות תמידין, שנאמר: עתה באתי.

קודם שאדון בקטעים אלו, אצטט בזה שני הסברים של בעלי התוספות:

א. "אמש צלטתם תמיד של צין הערבים. קשה. אמאי צלטתם? - צלטתם, תלמוד תורה צלטו לפי שהיו נרים על העיר כל ישראל, אבל הכהנים, אמאי לא היו מקריבים התמיד?
ויש לומר, לפי שהארון לא היה במקומו, כדאמר פרק הדרי¹¹, והכהנים נושאים את הארון (ככתוב ביהושע ו).
ואם תאמר: והכי משמע לישנא דקרא דצלטו התמיד ותלמוד תורה?
ויש לומר, דהכי פירושו: מדקאמר: הלנו אתה - הכי קאמר: צלטתם תלמוד תורה זאת, דכתיב: "תורה זו לנו"¹², אם לארינו - אז צלטתם הקרבנות שמגינים עלינו מזרינו"¹³.

ב. "וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק. לא כתיב צלטתם קרא כן, אלא כשצר על העי כתיב: וילן בלילה ההוא בתוך העמק, וכשצר על העי כתיב: וילן בלילה ההוא בתוך העמק, ודרך הש"ס הוא לקצר הפסוקים ולערצם יחד, כמו: "ונתן הכסף וקם לו" [עיי' למשל ערכין לג, ע"א ובמקבילות]¹⁴.

לא כתוב במקרא כלום, לא על דו השיח בין יהושע ושר צבא ה', ולא על ה"עבירות" שיהושע נמצא אחראי להן. התלמוד מקשר בין מלחמת יריחו למלחמת העי, ואילו בכתוב לא ניכר לכאורה שום קשר ביניהן.

10. להלן נראה שגם באותו לילה יהושע אכן עסק בתורה, אך הדבר מוכח מפסוק ממלחמת העי.

11. עירובין סג, ע"ב.

12. דברים ל"ג, ד.

13. תוספות במגילה ג, ע"א.

14. תוספות במגילה ג, ע"ב.

כדי שלא נחשוב שרק בעינינו אין לכאורה שום קשר בין פשט הכתוב במקרא למדרש חז"ל בגמרא, אצטט בזה מפירוש הרד"ק המתייחס למדרש זה בפירושו לספר יהושע על אתר:

"ויהי בהיות יהושע ביריחו - בגבול יריחו... ובאו להם ליריחו לכבשה וחנו את פני העיר. והקב"ה שלח מלאכו ליהושע כדי לחזקו לכבשה ולבשרו. ונראה לו כדמות איש וחרבו שלופה בידו, מורה על הגבורה ועל הנצח, כמו שנראה ליעקב אבינו ונאבק עמו לחזקו ולבשרו, כמו שאמר לו כי שרית עם א-לקים ועם אנשים ותוכל, וכן בא ליהושע זה המלאך וחרבו שלופה בידו, כדמות גבור מנצח, והוא שאמר ליהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה. ...עתה באתי - בעת שראיתני, מה שאין כן בבשר ודם, וזה להחזיק בלבו כי מלאך הוא.

ויש בו דרש: כי בא להפחידם על בטול תורה ועל שבטלו היום שעבר תמיד של בין הערבים. אמר לו יהושע: על איזה מהם באתי? אמר לו: עתה באתי, כלומר, על בטול תורה שאתם בטלים עתה. מיד - וילן יהושע בתוך העמק, שלן בעומקה של הלכה, **וזה הדרש רחוק, כי אין שעת המלחמה שעת תלמוד תורה, ועוד, כי פסוק וילן יהושע וכו', הוא רחוק מזה הפרשה, כי הוא במלחמת העי, ועוד, כי כותב הדרש הזה, טעה בפסוק וילן, כי שני פסוקים הם: וילן יהושע, סופו - בתוך העם, והפסוק האחר - וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק!"**

במבט ראשון היה נראה שדברי הרד"ק כפשטן, מציאותיים יותר, והדרש במקומו מונח, אך אינו יותר מאשר "דרש", כלומר "אגדתא", כלומר [אם נגלוש עוד מעט במדרון הזלזול החלקלק ביחסינו למדרש חז"ל], סיפורי מעשיות, פירוש אטיולוגי, השלמת החסר בכתוב, ובקיצור - לא נוגע לעניין וחסר חשיבות. האמנם?

עלינו לברר כל פרשיה ושאלה על מקומם:

א. הנבואה והחלום

ידועה גישת חז"ל, לפיה "חלום - אחד מששים לנבואה"¹⁵, וכן "נובלת נבואה - חלום"¹⁶.

אין צורך לסבר את אוזנו של הקורא ולהאריך בהסברים, על כך שהקדמונים לא רק החשיבו את החלום, והכירו בקיומם של חלומות נבואיים, אלא שהאמינו

¹⁵. ברכות נ, ע"ב.

¹⁶. בראשית רבה פ"ז, ה.

שהנבואה היא גילוי "אלוקי" או "על טבעי", במצב הדומה לחלום, ולכן חלומות נבואיים מצויים כבר בתורה: חלומות יעקב, יוסף, סריסי פרעה ופרעה עצמו. בספרו הגדול "מורה הנבוכים", משתמש הרמב"ם בהסברו למהות הנבואה, בדיוק בדימוי ומשל זה¹⁷.

פתרון חלומות, מן הסתם היה בעל חשיבות עליונה בעיניהם. במקורות חז"ל יש דיונים רבים הנוגעים לענייני חלומות, המעיין בתלמוד ימצאם פזורים במקומות רבים וכן במדרשי חז"ל, ואכמ"ל.

אבקש להיעזר כאן מעט דווקא בחידושי המדע בן ימינו בנוגע לחלומות, וגם הספרות המחקרית בנושא זה כיום היא עצומת מימדים. אצטט כאן רק מספר מצומצם של משפטים, מפתחת ספרה המתורגמת של אן פרדיי, "משחק החלומות"¹⁸:

"המדע אמנם רחוק עדיין מרחק רב מהבנה מקפת של החלומות, אך ממצא אחד בדוק למדי נבע מן המחקר המודרני, והוא, שרוב החלומות משקפים ככל הנראה בדרך כלשהי, דברים שהעסיקו את מוחותינו ביום או ביומיים שקדמו להם... חלומות מבטאים את עצמם בשפת תמונות מיוחדת במינה...

חלומות משקפים לא רק אירועים ממשיים, אלא גם צרור של מחשבות ושל רגשות, שחלפו במוחנו במשך היום מבלי משים משום שהיינו טרודים מכדי לתת עליהם את דעתנו... אפשר למעשה להשוות את המוח החולם לבמאי קולנוע, המלקט מחיי היום-יום דברים הראויים לתשומת לב רבה יותר מזו שהקדשנו להם בהיותנו ערים, ומשקיף עליהם ביתר עמקות".

כיוון שאנו באים לעסוק בחזיון נבואי, וכיוון שנבואה אינה חוויה שמי מאיתנו חווה, אני מבקש להשתמש בקביעה שקבעו חז"ל ובה השתמש הרמב"ם, שהחלום הוא אחד מששים לנבואה, **כמין משל**, כאשר באמצעות התייחסות לחזיון הנבואי כאל חלום, וניתוחו, נצליח לפצח את חידת ופשר הפרשיה,

17. עיי"ש, מהדורת הרב יי קאפח, הוצאת מוסד הרב קוק, תשל"ב, חלק ב', פל"ו: "...הנה הודיענו יתעלה אמיתת הנבואה ומהותה, והשמיענו שהיא שלמות הבאה בחלום או במראה, ומראה נגזר מן ראה, והוא שיגיע לכח המדמה משלמות הפעולה עד שרואה את הדבר כאילו הוא מבחוץ, ויהיה הדבר אשר הוחל ממנו, כאילו בא לו על דרך התחושה החיצונית". בהמשך, הרמב"ם מסביר בדיוק כפי שמסבירים חוקרי השינה והחלום בני ימינו. מפליא עד כמה חז"ל היו בקיאים בנושא זה, המהווה אחד הנושאים המרכזיים בחקר המוח ותורת הנפש בני ימינו.

18. הוצאת רשפים, תרגום לעברית רינה גור, התשל"ט.

הקודמת למלחמת יריחו, בגישתם של חז"ל, וכפי שהרמב"ם נקט בהסבריו לה¹⁹.

ב. חזיון הלילה של יהושע בהיותו ביריחו

בשאלה הראשונה שהעליתי, ציינתי שהקב"ה התגלה ליהושע בפרשיות מלחמת יריחו והעי שלוש פעמים, ובכולן בסגנון דברים ולשון של: **"ויאמר ה' אל יהושע"**. זו נבואה ברמה של גילוי ישיר²⁰. ואילו בפרשיה בה אנו דנים, במקום אמירה ישירה ליהושע, יהושע "רואה" בחזיונו הנבואי, מה שנראה לו תחילה כ"איש" ש"חרבו שלופה בידו". ברור שזו נבואה ברמת גילוי נמוכה יותר - דו-שיח עם "איש" או "מלאך", הינו גילוי עקיף ובלתי ישיר בהשוואה ל"אמירה" ישירה של הקב"ה. נוצר דו שיח בין יהושע ל"איש". יהושע שואל את "האיש" האם הוא לצד ישראל או לצד האויב.

במבט ראשון, נראה ש"האיש" אינו עונה ישירות לשאלתו, אלא מזהה את עצמו כ"שר צבא ה'" ומודיע ליהושע שהוא בא "עתה". "האיש" אינו מוסר ליהושע שום מסר ברור נוסף, חוץ מאזהרה וציווי לגבי קדושת המקום בו יהושע מצוי, הנראים כבלתי שייכים לדו שיח הקודם.

הבה ננסה אפוא להסביר את החזיון הנבואי, כאילו הוא חלומו של יהושע, ואמנם אין לשלול שהחזיון היה אכן בחלום, אלא שהמקרא [והכותב], שהוא יהושע עצמו לדעת חז"ל²¹ מייחס לו מעמד של נבואה. כיוון שכך, אינני קורא לו "חלום" אלא "חזיון" [והרמב"ם קורא "מחזה", והיינו הך].

קבענו תחילה: "החלומות משקפים ככל הנראה... דברים שהעסיקו את מוחותינו ביום... שקדם" [ציטוט].

המקרא קובע שהחזיון נגלה ליהושע בהיותו ביריחו [חלקו הראשון של הפסוק. אין זה חלק מהחזיון אלא קביעת מקום התרחשותו]. כמובן, אין הכוונה בפסוק לומר שהחזיון התרחש לאחר כיבוש יריחו, אלא קודם לכיבוש, שהרי

19. עיין "מורה הנבוכים" חלק שני, פמ"ב, שמבאר את החזיון של יהושע לא כמראה במציאות אלא כחזיון נבואי. כיוון שאין מבקרי המקרא מצויים באמונת ה', הרי שאינם גם באמונת הנבואה, ממילא אינם מבינים כלל כיצד היא פועלת, וממילא הכל נראה להם אגדה בלתי מציאותית לחלוטין.

20. ולא כאן המקום לדון בהבדל בין "ראיית" המלאך ל"שמיעת" קול ה', כאשר בניגוד לצפוי, דוקא השמיעה היא החשובה יותר והראיה מצומצמת יותר. יענין הקורא בספרו של הרב הנזיר הרב דוד כהן ז"ל, על "קול הנבואה - ההגיון העברי השמעי", בהוצאת מוסד הרב קוק, וימצא, ואכמ"ל.

21. בבא בתרא טו, ע"א.

רק אחרי מופיע ליהושע החזיון הישיר מהקב"ה המורה לו כיצד להקיף את יריחו.

ממילא יהושע אינו מצוי בתוך העיר יריחו אלא בתחומה של העיר, מחוץ לה - בקרבתה²².

מזה ברור, שיהושע כבר מצוי במצור על יריחו, שהרי לא הלך לטייל שם עם הארון, וכמובן שלא הלך לצור על יריחו לבד אלא עם כל הצבא. עצם העובדה שהפעם הגילוי ב"חלום הנבואי" אינו ישיר וגלוי כבנבואות האחרות של יהושע, מורה שבתודעת יהושע, משהו לא היה כשורה, וש"היה ליהושע משהו להסתיר". למעשה לא הסתיר, שהרי לא ניתן להסתיר מהקב"ה (הבוחן כליות ולב) אלא לחשוש ממנו או להתבייש בו.

ממה היה על יהושע לחשוש ועד כמה הדבר היה מאיים? החשיפה ל"אלקות עצמה" ל"ה"י" (המשגיח על מעשי האדם)²³, כאשר האדם אינו ראוי לכך, היא המאיימת עליו.

ההתגלות החזיונית של "איש" המופיע כ"איש - צבא", "וחרבו שלופה בידו", כאשר יהושע כאילו אינו יודע תחילה אם הוא מאיים עליו או בא לעזור לו, מורה שיש כאן "רצון תת מודע" של יהושע, **להתחמק מלהודות** מיד שהוא חש מאוים. זה מעיד בבירור שיהושע חש שמהו בהתנהגותו האישית או הציבורית כמנהיג העם במהלך היום שקדם או בערב קודם להתגלות, בהיותו יחד עם הלוחמים במצור, לא היה כשורה, עד כדי תחושת איום עליו ועל העם כולו.

יהושע שואל את ה"איש": "הלנו אתה אם לצרינו". לכאורה, שאלה זו נוגעת רק לזהותו של ה"איש". אולם בעלי התוספות העמיקו מאוד, והם מסבירים שבעצם כבר בשאלתו, יהושע גילה מה היו הפגמים מהם חשש ושמצא בדבריו (ניתן להבחין באיזה עניין יש פגם בסיוע ובאיזה עניין יש פגם במניעת היזק).

אולם כאמור, "שר צבא ה'" [שבא מן הסתם לסייע לישראל], במקום להעביר לו מסר ברור כלשהו, או הוראה מעשית, אומר לו רק "עתה באתי". אין ספק שהמסר נקלט ונשאר בזכרוננו של יהושע. אולם יהושע לא כתב בספרו שום דבר נוסף פרט למסר המדויק עצמו.

22. עיין ילק"ש ח"ב, יהושע, על אתר: "ויהי בהיות יהושע ביריחו - והכתוב: 'ויריחו סוגרת ומסוגרת'! אלא מלמד לעבורה של עיר שהוא כעיר, ותנן (בעירובין ס, ע"א): 'הנותן עירובו בעבורה של עיר לא עשה ולא כלום', ועיין בפירש"י.

23. חוקרי הנפש יאמרו שלאדם יש "סופר אגו". כוחות נפש פנימיים מבקרים ומרסנים, וכאן מדובר בבקורת עצמית ולא א-לוקית. כיוון שאיננו יודעים נבואה מהי וב"א-לוקות" קצרה השגתנו, כיוון שאנו לא חוונו נבואה, איננו יודעים להגדיר כיצד חש נביא בעת קבלת נבואתו, שאין מדובר רק בכח פנימי אלא במקור "אלוקי". אולם פשוט שתחושות פנימיות וכוחות נפש, גדולים ככל שיהיו, אינם מפילים חומות של עיר.

מסרים בחלום בד"כ אינם בעלי איכות וצורה כמו במצבי עירות. הם מגלים טפח אך לעתים גם מכסים טפחיים - הכל בהתאם למצבו הרוחני והנפשי של הנביא או החולם.

מה א"כ התכוון "שר צבא ה'" במסר זה, ומדוע יהושע עצמו (או המקרא) אינו מסבירו?

אמרנו שכל מסר בחלום משקף תחושה של יהושע עצמו. משמע שהמסר "עתה באתי", הוא שהמלאך בא בהקשר הזמן של התרחשות החזיון עצמו או מיד קודם לכך, וכך חש יהושע.

אמרנו גם, שיהושע כבר היה מצוי בעיצומו של המצור על יריחו, אולם לא נמסר בכתוב שום פרט בנוגע לשלב זה במצור.

כיוון שדרכם של בני אדם לחלום בלילה, מן הסתם המצור החל ביום שקדם לחזיון זה של יהושע, והתחושות הנוגעות למהלך המצור ביום שקדם לחזיון, הן שצפו ועלו בחזיון עצמו. גם הופעת השאלה של יהושע למלאך, "הלנו אתה אם לצרינו", מורה שיהושע חולם או חווה, בתודעה כפולה: **א.** של המצאות במלחמה בה יש גם צר ואויב; **ב.** של שעת ערב או לילה כיוון שביום אדם מזהה בקלות את הבא מולו.

עלינו לחפש אפוא את התשובות לשאלותינו, בהמשך הכתוב, בהנחה שלאחר שיהושע הקיץ מחזיונו, הוא שינה משהו בהתנהגותו בהתאם למסקנותיו מחזיון זה.

הפרט היחיד וההוראה היחידה ש"שר צבא ה'" מורה ליהושע בהמשך החזיון, הינה להשיל נעליו מעל רגליו בדומה למשרע"ה במעמד הסנה, בשל קדושת המקום בו התרחש החזיון.

עצם ההוראה מורה שיהושע חש גם בקיומו של פגם בשמירת קדושת המקום. מה גרם לתחושת הפגימה של קדושת המקום של יהושע, שגרמה להוראת המלאך?

בהמשך תיאור כיבוש יריחו אנו רואים שהקפת יריחו התקיימה לא רק ע"י הלוחמים אלא ובעיקר ע"י ארון הברית, שהוצא לצורך זה מקודש הקודשים של המשכן בגלגל. על קדושת הארון בעיני עמנו אין צורך לכתוב כלל. פשוט לומר שהחזיון התרחש בקרבת הארון שהוצא למצור.

דווקא נוכח הקירבה לארון המקודש, נוצרה אצל יהושע תחושת הסתר וריחוק מסיבה כלשהי. תחושה זו היא שעלתה וצפה בחזיון. "שר צבא ה'" בא להשיב ליהושע את תודעת הקירבה לארון ולקב"ה ע"י מעשה השלת הנעלים, הכיסוי שעל ותחת כף הרגל, **כמסמלות** את הסתר הגופניות והחומריות האנושית במדרגתם הנמוכה ביותר.

בד"כ רגלו של אדם יחף נוגעת באדמה, ממנה נוצר האדם. בהולכו בתוך נעלים, האדם מעלה עצמו כביכול מחומריותו. בהשילו נעליו הוא מורה שהוא מודע להיותו יצור מוגבל וחומרי, המרוחק מהרוחני. בכך הוא גם מורה על תודעת ההתבטלות כלפי הרוחני והמקודש, והכבוד וההיראה אליו והציות לו. לא מדובר כאן במעשה פיזי אלא במעשה "חזיוני", בו כל מעשה ודיבור מהווים "סמל" בתודעת האדם.

ברור שהתחושה הלא נעימה של יהושע נוצרה בהקשר של ארון הברית במהלך יום המצור ובערב שאחריו. להלן נעמוד על השאלה, מה ביציאת ארון הברית למצור, גרם אצל יהושע לתחושות השליליות שלו.

בעקבות תחושת ההתקרבות המחודשת לקב"ה, הנוצרת אצל יהושע בעקבות החזיון שבפרשיה זו, מופיעה עוד באותו לילה, הנבואה שבפתיחת הפרשיה העוסקת ישירות במלחמת יריחו.

בהתאם, הפעם יש ליהושע שוב "גילוי ישיר", אמירה ישירה של הקב"ה. הקב"ה מוסר ליהושע הוראות מפורטות בנוגע לדרך כיבושה של יריחו. ברור שיש קשר בין הציווי לגבי הקפות העיר כמות שהוא, לחזיון הקודם של יהושע שהרי הם התרחשו בזה אחר זה בלילה אחד. מה שהיה חסר או פגום לפני החזיון הראשון, תוקן בנבואה הישירה ובדרך כיבושה של יריחו, שהרי זו מן הסתם הסיבה, שיהושע היה מסוגל לקבל את הגילוי הישיר. וכאן נשיב על השאלות הנוספות שהעליתי בתחילת הדברים: מדוע תיאור ההקפות מופיע שלוש פעמים, ומדוע יהושע נצטוו להקיף את יריחו ששה ימים - בכל יום רק פעם אחת.

היש הגיון או הסבר לחיוב של הקפה חד פעמית של יריחו בכל יום במהלך ששת הימים הראשונים וחזרה למחנה מיד אח"כ? מה הקשר לחזיון הקודם? אילו חפשו הגיון מעשי כלשהו הנוגע לעצם המלחמה בצורת הקפה זו, לא היה ניתן למצוא.

באחד הדיונים של החברה לחקר המקרא על ספר יהושע²⁴, סיפר הרמטכ"ל והפרופ' יגאל ידין ז"ל²⁵, את הסיפור הבא, וציין את הדמיון המפתיע למלחמת יריחו:

"באחת המלחמות של השבטים הרומיים על העיר חרש, הם השתמשו בתחבולה.

הלוחמים הקיפו את העיר הנצורה בכל יום מספר פעמים בדממה

24. עיונים בספר יהושע, דיוני החוג לחקר המקרא בבית דוד בן גוריון, דו"ח מלא. הוצאת החברה לחקר המקרא בישראל, ספר ט'. הוצאת "קרית ספר", ירושלים, תשל"א.

25. בהוצאתו על אספקטים צבאיים וארכיאולוגיים בתיאור הכיבוש. שם בעמ' 73.

מלאה, כך במשך שבוע, כאילו בכוונתם להתקיף את העיר, אך הם לא תקפו את חומותיה. תחילה, מגיני העיר חששו שהקפת העיר היא סימן מוקדם להתקפה, והתכוונו להתקפה הקריבה. אולם משזו בוששה לבוא, ומאחר ובכל יום הקפת העיר חזרה על עצמה באותה צורה, הם החלו סוברים שהרומיים מתעתעים בהם, ועירונותם פחתה והלכה ככל שחלף הזמן. משראו הרומאים ששוב אין המגינים שמים ליבם ללוחמים המקיפים את החומה כמתכוונים להתקפה, הם הסתערו ותקפו לפתע את החומה, ובהפתיעם את המגינים הבלתי מוכנים, כבשו בסערה את העיר.²⁶

יגאל ידין, לא דן בדבריו, בהבדלים בין סיפורו לסיפור המקראי. אנו נעשה זאת²⁶.

אמנם ההגיון שבתחבולת ההונאה בה נקטו הרומאים ברור, והיה יכול לשמש הסבר נאה לשאלתנו, אולם בכיבוש יריחו כמתואר במקרא, יהושע לא נקט בשום תחבולה, לא היה די בהסתערות על החומות הגבוהות, ולא צויין כלל שעירונותם של המגינים פחתה. אילו רעידת אדמה הייתה הגורם לנפילת החומות, היה המקרא יכול להודיענו שהי' הרעיש את האדמה [והשווה ליהושע כ"ד, ל ולמדרש חז"ל שם] וכך נפלו החומות ועדיין הנס היה נס.

אמנם יהושע צווה על הלוחמים לשמור על שקט מוחלט בעת הקפות העיר, אולם הכהנים תקעו בשופרות, בניגוד לכיבוש הרומי הנזכר. הכתוב מדגיש את הנס שהתרחש. חומות יריחו קרסו ונפלו, כך שכלל לא היה צורך בהסתערות על חומות. בני ישראל המתינו שהחומות יפלו ורק אז הסתערו על אנשי העיר החשופים וההמומים.

בעיקר לא היה ניתן להסביר מה הקשר בין החזיון שקדם להקפת העיר וצורת הכיבוש המוזרה.

ההבדל בתיאורי ההקפות - ציווי לעומת הבנה עצמית

כמו במקרים אחרים, המקרא חוזר על תיאורים מסוימים, כאילו ללא הגיון או הסבר, ח"ו.

26. אני מביא סיפור זה בין השאר, כיוון שמבקרי המקרא בנסותם בכל דרך לבטל את סיפורי המקרא כאמיתיים, נתלים בהסברים "טבעיים" שונים כתחליף לנסים שהתרחשו, כיוון שאם יודו שהיו נסים, ממילא יודו במציאות ה' והשגחה, וזה לא רצו מחמת כפירתם. יש ביניהם הרוצים לטעון שעמידת המים בירדן בעת חצייתו נבעה מרעידת אדמה וכך גם לגבי נפילת חומות יריחו. אולם גם הם, לפחות הישרים ביניהם, מודים שתזמון של תופעות טבע בדיוק כשצריך, אינן בשליטת האדם, וגם אילו רק התזמון היה הנס, דיינו.

כבר בפרשת "חיי שרה" שבספר בראשית, וחז"ל שמו ליבם לכך, שתיאור מעשה החיפוש של רבקה ע"י אליעזר עבד אברהם, לא רק תופס חלק נכבד מהפרשה, אלא גם מובא פעמים חוזרות, כאילו שלא לצורך.

"אמר רבי אחא: יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בנין. פרשתו של אליעזר שנים ושלושה דפים, הוא אומרה ושונה, ושרץ - מגופי תורה, ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא. רשב"י אומר: טמא - הטמא. ר"א בן יוסי אומר: זה זה. ומים לרחוץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו - א"ר אחא: יפה רחיצת רגלי עבדי בתי אבות מתורתן של בנין, שאפילו רחיצת רגלים צריך לכתוב, והשרץ - מגופי תורה, ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא: רשב"י אומר: טמא - הטמא, ר"א בר"י אומר: זה זה"²⁷.

תופעה זו הוותה כמובן בסיס להסברים שונים בכל הדורות. בסיסם של ההסברים הוא בחיפוש ההבדלים הקטנים, הקיימים בין התיאורים החוזרים על עצמם, וחיפוש משמעותם. כך אנהג אף אני בניתוח תיאור כיבושה של יריחו.

צינתי כבר בשאלותי, שהקב"ה הגביל את הקפות יריחו, לאחת ביום במשך ששה ימים ושבע הקפות ביום השביעי. אולם לא עמדתי על הבדל אחד, עקרוני, בתיאור המלחמה:

בצינתי ה' ליהושע, לא הוזכר שיהושע נצטווה להשיב את ארון הברית והעם למחנה בגלגל בכל יום לאחר הקפת העיר, בניגוד לתיאור המעשי, בו ההחזרה למחנה והלינה בו מודגשות פעמיים!

ויש לשאול על כך: אמנם אפשר להבין שהיה ראוי להשיב את הארון למחנה בכל יום מפאת קדושתו, אך אם הדבר מובן מאליו מדוע היה על המקרא לציין עובדה זו ואת עובדת הלינה במחנה, פעמיים? זאת ועוד, חז"ל הסיקו מהדגשה חוזרת זו לגבי סיומי הקפות יריחו, שבתחילת הלילה הראשון למצור, ארון הברית לא הושב למחנה בגלגל, בניגוד לימים הבאים.

אם ארון הברית נשאר בלילה שקדם להקפות ליד יריחו, ולכן יהושע "חזה" את "החזיון" עם "שר צבא ה'" כנ"ל, משמע שבלילה הראשון [קודם להופעת החזיון], יהושע לא חשב שעליו להשיב את הארון למחנה לקראת הלילה, והוא השיבו [בשעות היום] רק לקראת הלילות הבאים. עתה ברור, שאי החזרת הארון למחנה בלילה שקדם להקפות יריחו, היא

27. בראשית רבה פ"ס, ח.

שגרמה לתחושה הבלתי נוחה אצל יהושע, ושהחזיון גרם לשינוי במעשיו של יהושע.

זו הסיבה להופעת החזיון, ועתה תוכנו יוכל להתחיל להתבהר.

ראינו שיהושע חש מספר תחושות שליליות בו זמנית:

א. בתחילת החזיון היה לו ספק לגבי עצם התנהגותו שנבע מהרצון "להסתיר" את הפגם הבלתי מודע בהתנהגותו, שגרם לו "לשאול" את "שר צבא ה'" "הלנו אתה אם לצרינו"²⁸, כאילו לא ברור שהבעיה היא פגם בהתנהגותו.

הספק התברר לו מזיהוי ה"איש" את עצמו כ"שר צבא ה" המאיים על יהושע בחרבו, ומשמע שבא להוכיחו על הפגם בהתנהגותו שיהושע רצה להסתיר בתת מודע שלו.

ב. הבעיה האמיתית כפי שיהושע מסיק, היא עם אי תחזרת הארון לקראת הלילה, הנוגעת בעיקר לשעת החזיון עצמו - **ללילה**, ולא ליום שקדם, כמוכח מדברי "שר צבא ה'" - "עתה באתי"²⁹.

בזה עצמו מתברר [גם ליהושע עצמו], שהיה קיים אצלו ספק נוסף, והוא באשר לתזמון הפגם בהתנהגותו, האם הוא נובע מהיום שקדם לליל החזיון או מהערב עצמו. משמע שבעצם היה חסרון מסוים גם ביום שקדם לליל החזיון, אלא שחיסרון זה נמצא מוצדק בעיני יהושע **בסופו של דבר**.

כאמור, הציווי מהקב"ה, לפיו על יהושע להקיף את יריחו בכל יום רק פעם אחת בלבד, לא כלל ציווי על השבת הארון למחנה יחד עם הלוחמים. למרות שלא היה ציווי שכזה, ליהושע עצמו היה כבר ברור שגם ללא ציווי מיוחד, יש להשיב את הארון והלוחמים אל המחנה למשך הלילה, שהרי כך הוא עשה.

למעשה נראה שהסיבה לציווי להקיף את העיר **רק פעם אחת ביום בששת הימים הראשונים**, הייתה **כדי** שהעם [ויהושע בראשם] יבינו במה פגמו, ושעליהם לשוב למחנה ללילה ולהשיב עמם את הארון. ודאי שלא מניעה מצד הקב"ה הייתה שם. הקב"ה יכול לעשות נס גם בדרכים אחרות, אך לא הוא הזקוק לנסים. **תיקון וחינוך לישראל היה שם, והם הזקוקים לכך!**

28. וכנ"ל, בעלי התוספות העמיקו חקור ומצאו גם בשאלת יהושע רמז ברור לפגמים שחש.

29. ראוי להשוות את החזיון למובא בספרי בהעלותך, פ"ב, בו ארון הברית מושווה ע"י רשבי" לשר צבא: "ר' שמעון בן יוחאי אומר: ארון ברית ה' נוסע לפניו לא נאמר, אלא: "וארון ברית ה'", משל לאנטיקוסר [=שר צבא] שהיה מקדים חיילותיו, מתקן להם מקום שישירו, כך הייתה השכינה מקדמת לישראל ומתקנת להם מקום שישרו".

עד כאן ענינו למעשה כמעט על כל השאלות ששאלנו לגבי תיאור מלחמת יריחו, אך לא ענינו על השאלות:
א. מה היה ספקו של יהושע לגבי התנהגותו הלא ראויה ביום המצור בהקשר לארון.
ב. מה ודאי שלא היה כראוי בהתנהגותו של יהושע בערביו של יום המצור, בנוגע להשאת ארון הברית עם הלוחמים במצור.
 הדבר לא כתוב במקרא כלל, אך קודם שנענה על שאלות אלה, ניטול פסק זמן, ונעבור לניתוח מלחמת העי.

תיאור פשוט למלחמת העי כסדר המקרא

השאלה העיקרית שהטרידה הן את פרשנינו [=רש"י ונושאי כליו] והן את חוקרי המקרא, הייתה לגבי פשר קיומם של שני אורבים, ומהלך לחימה הנראה כבן יומיים, בו היום הראשון היה לכאורה ללא תכלית ברורה.
 בפירושו ליהושע ח', יב, כתב רש"י אודות האורב השני כך: **"ויקח כחמשה אלפים איש - אורב אחר אורב, אחד קרוב לעיר מחצירו"**³⁰.
 גם שאר המפרשים [=רד"ק, רלב"ג, מצודת דוד, אברבנאל, מלבי"ם] הלכו בשיטתו, גם אם נקטו שינויים קלים בפירושיהם, לעתים תוך נסיונות לכמה פירושים שונים מעט זה מזה.

לענין, אין די בהסברי הפרשנים כדי לספק לנו תיאור חי של מהלך המלחמה. אנסה אפוא לתאר את מהלך המלחמה באופן שונה, שגם יפתור את הקשים השונים.

ציינתי בשאלותי שמבחינה צבאית טהורה, ובעיקר מבחינת יחסי הכוחות, לא היה סיכוי שאנשי העי ינצחו כוח הגדול פי עשר לפחות מזה שעמד לרשותם, גם אם היה בידם נשק באיכות טובה יותר, במלחמה בשטח פתוח, והדרך ההגיונית היחידה עבורם לשרוד הייתה לסמוך על ביצורי עירם.
 לא רק העי הייתה מאוימת על ידי בני ישראל. גם ערי גב ההר, ובראשן - בית אל.

האסטרטגיה בה נקטו הכנענים, הייתה של בלימה ושחיקה. הם ידעו שעיר מבוצרת אחת לא תוכל לבלום פולש גדול. וחזק. העיר יריחו הייתה אמורה להיות כמין בריח לדלת, מפני חדירה מצד מזרח לארץ³¹. בנפול יריחו, הפכה העי לבלם הקדמי מפני פלישה לגב ההר.

30. לשיטתי, ניתן להסביר את דבריו כבא לומר: אורב אחר אורב - אורב בלילה השני, קרוב יותר לעי מאשר האורב שנשלח בלילה הראשון, כיוון שאינו גורם רעש רב כראשון.

31. "ויריחו סוגרת ומסוגרת" - לא רק "אין יוצא ואין בא", שהרי הדברים כתובים בהמשך הפסוק ולא רק כהסבר. הכוונה סוגרת - לגבי חדירה לכלל הארץ, וגם מסוגרת לגבי עצמה.

למרות כל זה, מרגלי יהושע סברו שניתן לכבוש את העי גם עם כמה אלפי לוחמים בלבד. השגיאה בהערכת יכולתם של אנשי העי, נבעה בראש ובראשונה, מהתחושה ש"כי נמגו כל ישרי הארץ מפניכם" שיצרה אצלם רחב בדבריה, לגבי המורל הירוד של הכנענים. הם התעלמו מכך, שערי הכנעני לא נכנעו בלי קרב ולא פתחו את שעריהן לשלום וכניעה בפני הפולש הישראלי, הן הסתגרו והתבצרו, גם ולמרות כיבושה הניסי של יריחו. יש לשער שהכנענים סמכו על עורף צפוף וחזק, שישחוק את כוחות ישראל עד הבסתם. לאחר כשלון הקרב הראשון, ולמרות שנהרגו רק כשלושים וששה איש, לבב העם נמס.

מה הסיבה לירידה מורלית כה חמורה ומהירה, בעקבות אבדן כ"כ קל? להלן ננסה לענות על שאלה זו³². לאחר שחטא עכן תוקן, ועכן נענש, שוב יש ליהושע חזון גלוי מהקב"ה. גם הפעם [כמו לפני כיבוש יריחו] יהושע מקבל הוראות מפורטות באשר לדרך הכיבוש.

כאן יש לשאול מספר שאלות:

- א. מדוע יהושע זקוק להוראות אלו, האם לולא נמסרו לו לא היה מסוגל לכבוש את העי? האם יהושע עצמו לא יכול היה לתכנן תחבולה שכזו?
- ב. מדוע הקב"ה מצווה לקחת למלחמה זו את כל עם המלחמה, הרי קבענו שדי היה בכוח קטן בהרבה לכיבוש העיר, גם אם היה צריך כוח הגדול פי חמש או עשר מזה שנשלח לקרב הראשון?
- ג. מדוע הקב"ה מצווה להשתמש בתחבולת האורב בדווקא. יש לזכור שתחבולות כאלו ואחרות, היו מוכרות כבר בימי קדם, ושימשו בכמה מערכות מלחמה³³, וסביר להניח שאנשי העי נזהרו מליפול בפח ומלכודת? היש קשר בין שתי ההוראות הללו? אם אמנם כן [והרי ההוראות באו כתוכנית אחת מושלמת], כיצד הקשר בא לידי ביטוי בביצוען?

הבה נעקוב שנית אחר הוראותיו של יהושע ללוחמים לקראת המלחמה, ואחר התפתחות המלחמה:

יהושע מפריש את האורב הגדול מכלל הכוחות, לקראת הלילה הראשון של המלחמה. הוא שולח אותו למקום המצוי מערבית לעי להמתין בו בלילה, במיקום שאינו נראה מהעי. אורב זה כולל שלושים אלף לוחמים. יהושע מצווה אותם לתקוף את העי אם וכאשר אנשיה יעזבו אותה ברודפם אחרי יהושע עם עיקר הכוח, למחרת. יחסי הגודל בין האורב לעיקר הכוח אמנם הגיוניים [1:10], אך כיוון שהכוח כולו גדול מאוד אף האורב גדול מאוד, למעשה גדול מדי.

32. והקורא יעיין במלחמת עמלק: "ויזנב בך כל הנחשלים אחריך", ודי"ל.

33. עיין במאמרו הנ"ל של פרופ' יי ידן.

יהושע אמנם אומר לאנשי האורב שהוא וכל הצבא יתקפו את העי, אך בכוונה באופן לא מוצלח, וכשהללו יצאו מעירם למתקפת נגד, הם יעשו עצמם ניגפים וינסו מפניהם, וכאשר אנשי העי יתרחקו מהעיר ברודפם אחריהם, האורב יתקוף את העיר מאחוריה, אולם מלכתחילה לא היה שום סיכוי שאנשי העי ייצאו מעירם המבוצרת למתקפת נגד כנגד כל צבא ישראל העצום. ואמנם כתוב, שלמחרת, יהושע וזקני העם [=המפקדים, כנראה שרי האלף והמאה של הצבא] עלו "לפני העם [=הלוחמים, אל] העי", ואח"כ: **"וכל העם המלחמה... עלו ויגשו ויבאו נגד העיר"**. ואח"כ: **"וכל העם המלחמה... עלו ויגשו ויבאו נגד העיר"**.

מה מתואר בשני משפטים אלו?

לעני"ד, יהושע ניסה במהלך זה "לגרות" את אנשי העי, לפתוח את שערי העיר ולתקוף מחוץ לעיר את יהושע ואנשיו. הוא ומפקדי העם וגיבוריו בלבד, ככוח קטן, התקרבו לחומת העיר ועשו עצמם תוקפים את חומותיה, בעוד שאר העם עשו עצמם ניגשים תחילה אל העיר, אך מיד באו אל "נגד העיר". כלומר, הם התקרבו לעיר אך מיד התרחקו ונעמדו במרחק מה כאילו אינם מעיזים להתקרב אל החומות המאיימות. במתקפת דמה קטנה יחסית זו, יהושע קיווה שאנשי העי יתפתו לפתוח במרדף אחרי ואחרי אנשיו המעטים המעיזים להילחם בהם, בחושבם שלפניהם כוח גדול אך בלתי מצויד ומאומן ברובו ובעל יכולת לחימה ירודה, ושלבן רק חלקו הקטן משתתף בלחימה בפועל. יהושע הבין מאליו, שאין זה סביר שאנשי העי יצאו למתקפת נגד כנגד כל הצבא העצום שעמו.

המקרא אינו כותב דבר על תגובת אנשי העי, אך מכך שלבסוף הלוחמים חונים על הרכס שמצפון לעי, ניתן להבין שאנשי העי לא התפתו לצאת מעירם. הדברים ברורים. אנשי העי ראו את גודל הכוח העומד נגדם ואת הסכנה ללחימה נגד כוח כ"כ גדול המחכה לחולשה מצידם, מחוץ לחומות העיר, אף כי חלקו שלא תקף את העיר הינו בלתי מאומן.

אני מניח שהם גם שמעו בלילה את תנועת האורב הגדול שיהושע שלח אל מערב לעי. כוח גדול כ"כ, בקרבה יחסית לעי, [אע"פ ששמר על מרחק מסוים, יותר גדול מזה ששמר האורב השני, כדברי רש"י] לא היה יכול לנוע בלי להישמע ע"י אנשי העי, שיתכן והבינו את התחבולה שיהושע מנסה לבצע. אולם התקפת הנפל הועילה במשהו בכל זאת. אנשי העי חששו שצבא ישראל חזק מאוד, ויתקוף את חומות עירם בכל כוחו בניסון לכבוש את העיר, תוך ניצול היתרון הכמותי שלו. להפתעתם, רק חלק קטן מהכוח ניסה לתקוף אותם בעוד שאר הצבא מתרחק וצופה במתקפה ללא כל ניסיון הצטרפות אליה.

אנשי העי סבורים עתה שהכוח העומד לרשות יהושע, אינו מאמן דיו, ואינו מסוגל ואינו מעז לתקוף את עירם ולכבוש בבת אחת, ולכן מבצע נסיונות

פשוטים ושקופים להוציאם מהעיר, כדי לנסות לנצחם ע"י ניצול היתרון הכמותי במלחמה בשטח הפתוח.

עתה, יהושע צריך לבצע תחבולה אחרת, שתביא את אנשי העי החשדנים, לשנות את דעתם בכל זאת ולעזוב את עירם. עליו ליצור אצלם תחושה, שבני ישראל אכן מתייאשים מלכבוש את העי הבצורה.

הוא שולח אפוא בלילה השני אורב קטן בהרבה מהאורב הראשון. אנשי האורב הקטן הם **חלק נבחר מאנשי האורב הגדול** של הלילה הקודם. אורב זה נע בשקט רב אל נקודת ההמתנה שממערב לעי.

הפסוק: "וישימו העם את כל המחנה אשר מצפון לעיר ואת עקבו מים לעיר וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק". לכאורה, לא ברור היכן העם הלוחמים שמו את המחנה שהיה עד הלילה מצפון לעי.

מאידך, חלקו השני של הפסוק, מוסר לנו שיהושע הלך בלילה ההוא בתוך העמק. לאן יהושע הלך?

לעניין, בעוד האורב הקטן נע בשטח למקום המארב, שאר הכוח, שכבר חנה מול העי מצפון לעיר על הרכס שמול העי, הרחיב את שטח המחנה עד אל מים לעיר³⁴, ובכך יצר מספיק רעש שמיסך את הרעש שהאורב הקטן יכול היה ליצור בתנועתו עוד יותר מערבה ודרומה, בתנועת איגוף אל מאחורי העיר. לאחר שהאורב הגיע לנקודת המארב. יהושע לקח את שאר העם בלילה ממקומו ברכס שמול העי, והלך עם רובו בעמק כלומר במסלול הנחל [הוא נחל נועיימה, נחל מכוד כיום, ראה תרשימים בסוף המאמר], בכיוון מזרח, כך שבהשכמת הבוקר, היה נראה שמרבית המחנה שהיה יום קודם לכן על הרכס שמצפון לעי ושנראה היה תחילה שהוא מתרחב ומתכוון למצור ממושך, מתרוקן בהדרגה מהלוחמים היורדים במורד הדרך מזרחה.

הפסוק הבא הופך עתה פשוט וברור מאוד:

"ויהי כראות מלך העי וימהרו וישכימו ויצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה הוא וכל עמו למועד לפני הערבה והוא לא ידע כי אורב לו מאחרי העיר."

מה ראה מלך העי שגרם לו למהר להשכים ולצאת מהעיר?

מלך העי רואה שמרבית מחנה ישראל נעלם מהרכס שמול העי ונע בדרכו מזרחה. הוא אינו יודע הפעם דבר על האורב הקטן. הוא מסיק שבעקבות כשלון הנסיון השני לכיבוש העיר ביום הקודם, יהושע התייאש מלכבושה והעם הסתלק לכיוון יריחו. הוא מסיק משני נסיונות הכיבוש הכושלים, של ישראל באמת אין הרבה לוחמים מאומנים, והמורל שלהם ירוד.

34. וכאילו כתוב: וישימו העם את כל המחנה אשר [כבר היה] מצפון לעיר [במקומו] ואת עקבו [שמו] מים לעיר.

הוא מבין שהסתלקות זו עלולה להיות זמנית אם לא יזנב בישראל ויגרום להם אבידות נוספות ומורך לב שירתיעו אותם מנסיונות תקיפה חוזרים. הוא מחליט אפוא לצאת מהעיר ולרדוף אחרי העם "הנסוג". אולם הוא עדיין זהיר ומשאיר חלק מיושבי העיר בתוכה. כאשר הוא **מתקרב מאוד** ל"נסוגים" [= "וינגעו"], יהושע מגדיל את מעשה ההונאה, ומתחיל במנוסה ["וינסו דרך המדבר"]. הדבר פועל כבמטה קסם על אנשי העי. עכשו [הרגש תופס את מקום השכל] וה"עוקץ" פועל.

עכשו הלוחמים שבאנשי העי מזעיקים את שאר אנשי העי לרדיפה, כדי להשיג את הנמלטים ולהכות בהם מכה מירבית ומרתיעה, והם מזעיקים גם את אנשי בית אל, המצויה במרחק לא גדול³⁵, והמצויה אף היא בטווח האיום של שבטי ישראל המתכוונים לפלישה לאזורם, בין אם באותות של דגלים או באבוקות אש ועשן או בתופים, שופרות וחצוצרות. כיוון שהמסלול של הנחל העובר ליד העי עובר מצפון לה [= הגיא], הרודפים מאנשי בית אל יורדים גם הם במסלול הנחל הנוח, וגם הם אינם יודעים על האורב הקטן המצוי מדרום מערב לעי וממתין לאיתות מיהושע. אנשי העי נוטשים ברובם את העי. לרגע זה חיכה יהושע. ההונאה פעלה את פעולתה עד תום. השאר כבר ידוע וכתוב במקרא. עד כאן תיאור מלחמת העי. אולם כמה פרטים דורשים עדיין ליבון.

הקב"ה מצווה את יהושע לקחת עמו תחילה את כל עם המלחמה ולהשתמש בתחבולת האורב. תחבולת האורב המוכרת כ"כ, אינה יכולה לפעול אלא אם הנצורים אינם חוששים ממנה. וכדי שלא יחששו ממנה צריך להיות בה מרכיב של הונאה. ניתן להפעיל את תחבולת האורב באחת משתי דרכים:

א. ע"י כוח קטן התוקף את העיר הנצורה, בכשלוננו ה"מדומה", הוא מהווה פתיון למתקפת נגד של אנשי העיר מחוץ לחומותיה, במקרה כזה, הנצורים עלולים להיות חשדנים מאוד לגבי קיומו של אורב, ויש למנוע בכל דרך, כל אפשרות שהנצורים ידעו על קיומו.

ב. ע"י כוח גדול התוקף את העיר הנצורה בצורה בלתי יעילה ומורה בכך על יכולת צבאית ירודה, המזמינה התקפת נגד. גם במקרה כזה יש לסלק את החשד מקיומו של אורב, אך גם מאפשרות של רצון לבצע מצור. כיוון שבד"כ פולש גדול שאינו מצליח לכבוש עיר מבוצרת היטב יעדיף שלא לשחוק את כוחו במתקפה ישירה ויצור על העיר. הכרחי אפוא ליצור תחושה אצל הנצורים שאין לכוח³⁵. נראה שזו ראייה לקרבתן של העי ובית אל ולזיהויה של העי בחירבת א-תל.

התוקף כוונה לצור על העיר כדי להביא ליציאת הנצורים מעירם למתקפת נגד, הכרחי להכשל "בגדול", אך כשלון גדול, מוכרח להיות כרוך באבידות כבדות (שכמובן התוקף אינו מעוניין בהן), ולכן קשה מאוד לבצע בתכנון מראש הונאה כזו.³⁶

לחלופין, הדרך בה בוצעה תחבולת האורב במלחמת העי, הייתה ע"י שידור של כשלון מוחלט בנסיון הכיבוש ונסיגה מדומה מלאה.

דרושים שני תנאים להפעלת תחבולת האורב:

א. יצירת תחושת בטוח של הנצורים לגבי חולשתו ה"אמיתית" של יריבם, ע"י מתקפות "כושלות" וחוזרות.

ב. הגברת תחושה זו ע"י מנוסה מדומה ברגע שהנצורים יוצאים מעירם למתקפת נגד נסיונית.

ככל שהמתקפות ה"כושלות" נראות יותר מסוכנות בתחילתן, כך תחושת הבטחון שהן יוצרות בסופן יותר גדולה. ממילא, ככל שהכוח המשתתף בהן גדול יותר, "כשלונן" גדול יותר, והתחושה המדומה מתעצמת. הכרחי אפוא ליצור תחילה תחושת איום אמיתי, ואח"כ בהדרגה לפוגג תחושה זו ולהופכה לתחושת בטחון עצמי ובטחון בחולשה של התוקפים, כדי לסלק את החשד לשימוש בתחבולה זו.

יהושע סבר תחילה, שמשיכת אנשי העיר אל מחוץ לעירם תתבצע ע"י פיתויים ליצור מתקפת נגד.

דבריו לאנשי האורב, לפיהם הוא מתכוון לתקוף את העיר בכל הכוח העומד לרשותו מוכיחים זאת.

כאמור, כוח עצום כזה אמור ליצור תחושת איום ראשוני גדול, אך הוא מונע את האפשרות של התפתות לצאת למתקפת נגד.

לכן יהושע הבין במהלך הלילה, שעליו לתקוף את העיר בנסיון התקיפה המדומה, רק עם חלק קטן מהלוחמים. וכך הוא נוהג בבוקר. אולם מתברר שגם זה אינו גורם לאנשי העיר להתפתות לצאת למתקפת הנגד המיוחלת.

צריך אפוא להגדיל את ה"כשלון" ככל שניתן, כדי לפתות את אנשי העיר לצאת מעירם.

בלילה השני יהושע כבר מבין שעליו לשדר תחושה שצבא ישראל מתנהג כמי

36. השוואה למלחמת ישראל בנימין בעקבות המאורע של "פילגש בגבעה", מורה שבדיוק כך היו פני הדברים במלחמה זו. ישראל נכשלו כשלון אמיתי וצורב בשני ימי המלחמה הראשונים. לא היה זה חלק ממהלך הונאה מתוכנן. אולם עפ"י ההוראה של האו"ת, הם ניצלו את הכשלונות הללו למשוך את בנימין למתקפת הנגד ביום השלישי, שבעקבותיה הם כאילו נסו מפני בנימין וכך התאפשרה תחבולת האורב במלחמה זו. אולם במלחמת העי, יהושע היה מעוניין לבצע את תחבולת האורב ללא נפגעים, וזה היה בלתי אפשרי לביצוע בדרך בה התחבולה בוצעה במלחמת ישראל בנימין.

שנכשל לחלוטין בנסיון המתקפה על העי, ובמקום לתקוף את העי. לעשות עצמו כנסוג מסביבתה.

הוא הציג את עיקר הכוח בכיוון מזרח במהלך חלקו השני של הלילה השני, לאחר שמיסך על הגעת האורב הקטן למקומו בחלקו הראשון.

רק עתה ההונאה החלה פועלת, שני הכשלוניות במתקפות הראשונות והנסיגה הלילית גרמו למלך העי להאמין שלישאל אין עוד כוונה להמשיך במתקפה נוספת באותה שעה.

אולם מלך העי עדיין זהיר ושולח תחילה כוח לוחמים קדמי לזנב בנסוגים. עתה על יהושע להגביר את ההונאה עד שיאה, כדי להוציא את כל אנשי העי מעירם. וזאת הוא עושה ע"י יצירת המנוסה המדומה.

אולם עלינו להסביר היכן משתלבים שני פסוקים בכל המהלך של המלחמה. ראינו שבעצם לא רק יהושע הלך בליל המלחמה השני בעמק, אלא כל הכוח העיקרי של הלוחמים. יש אפוא מקום לברר את השאלות הבאות:

א. מדוע המקרא מייחס דווקא ליהושע את ההליכה בעמק ואינו כותב בפשטות: וישימו העם אשר מצפון לעיר. וילכו בלילה ההוא בתוך העמק?

ב. מדוע בלילה הראשון המקרא רואה צורך לציין שיהושע לן בלילה ההוא בתוך העם, הרי המלחמה לא התנהלה ליד המחנה בגלגל, וכי היינו סבורים שיהושע יישן בתוך האורב ששלח אל ממערב לעי וישאיר את עיקר הכוח ללא מנהיגו?

ג. מדוע בכלל יהושע נזקק להוראות מגבוה, לתחבולות ונסים, כאשר גם בקרב עקשני ומהיר הוא היה יכול לכבוש את יריחו והעי, ולו במצור ממושך?

עד כאן יכולנו להסביר לכל אדם. מכאן ואילך אנו נזקקים למושגים מעולמה של תורה.

עוד על מהותה ודרכה של הנבואה

הציווי וההבנה העצמית - תורה שבכתב ותורה שבע"פ

יש דרגות שונות בנבואה. נבואת משרע"ה, הייתה למעלה ממדרגת שאר הנביאים. גם אצל שאר הנביאים היו מדרגות שונות בנבואתם.

כיוון שהנבואה תואמת בהכרח להשגתו של הנביא, אשר לפי מידת הכנתו והתאמתו אליה, כך תועבר אליו, הרי שכמו חלום הדורש פירוש, כך גם הנבואה אינה תמיד ברורה לחלוטין מיד ומצריכה פירוש ע"י מקבלה.

גם התורה שמשרע"ה קיבל, לא ניתנה לו רק בכתב. להיפך, רובי תורה הם תושבע"פ.

מדוע הקב"ה לא נתן לנו תורה מפורטת יותר, ללא "חללים וחסרים"? התורה עצמה אינה "אנושית" כלל. היא א-לוקית במהותה ומקורה, וכפי

שהקב"ה אין סופי וכפי שהעולם שברא הוא אין סופי לגבינו, כך התורה ג"כ. ממילא לא ניתן להרחיבה ע"י כתיבה אלא דווקא בפעולה אנושית של ניתוח שכלי והסקת מסקנות [גם מרחיבות] הנובעות מן הכתוב [המצומצם]³⁷, בדרך שנמסרה למשרע"ה ולנביאים שאחריו.

בדיוק כמו שהתורה נמסרה, כך גם מסרים נבואיים אחרים, וכך החזונויות של יהושע בן נון, הכילו מעט תורה שבכתב והרבה תורה שבע"פ. ניתוח המסרים הצריך ניתוח מעמיק.

הקב"ה מסר ליהושע בנבואתו שלקראת מלחמת העי, עליו להשתמש בכל עם המלחמה ומאידך בתחבולת האורב.

יהושע הבין שעליו לציית להוראות שבנבואה. אולם על כוונתה המדויקת לא עמד מיד. בלילה הראשון הוא לן במחנה עם העם ולא פעל דבר. בלילה השני הוא הלך, ומשמע - עם העם, בעמק.

לעני"ד, הכתוב מתייחס בפסוקים אלה למעשיו של יהושע בלילות, כיוון שחזן מאשר בביצוע המהלכים הצבאיים, יהושע היה עסוק תוך כדי לחימה, בנסיון להבין את המסר הנבואי במדויק, מתוך ידיעה ואמונה ששימוש מדויק בהוראות אלו יאפשר לו לזכות בנצחון המיוחל.

לינתו של יהושע בתוך העם מורה על כך שיהושע היה עסוק בנסיון להבין את המסר הנבואי שקיבל, ואת ההוראות לביצוע תחבולת האורב כאשר השימוש בכל עם המלחמה שהוא בתוכו אינו ברור לו ואף נראה בלתי הגיוני לכאורה. ההוראות היו כלליות בלבד. כדי למשוך את הנצורים אל מחוץ לעירם יש לשדר חולשה מזויפת. כוח גדול משדר בדיוק את ההיפך. דווקא כוח קטן משדר חולשה יחסית, ויכול לשמש היטב בנסיון הונאה והטעיה כפתיון למקתפת נגד. יהושע לא חשב עדיין על האפשרות שעדיף במקום לתקוף את העי - כדאי לנסות ליצור מתקפת נגד של אנשי העי, כדרך להוצאתם מעירם, לסגת נסיגה מלאה מדומה. בלילה השני, יהושע מגביר עוד יותר את מאמציו בנסיונו להבין את המסר הנבואי העמוק.

37. לא בכדי נקראה התורה "שירה". שירה היא ביטוי מצמצם לתחושות עמוקות של יוצרה, שבכלי ביטוי רגילים לא ניתן לבטא. במקרה כזה נוהגים בהיפוך. יוצרים ביטוי מצמצם עוד יותר אך בעל מבנה מיוחד, המורה על כך שתחת הביטוי החיצוני קיימים רובדים עמוקים הרבה יותר, המבקשים פירוש מצד המקבל. (השווה להקדמת הנצי"ב לפירושו לתורה בעניין זה).

כך נצטוו ישראל להתייחס לתורה כולה, כאל תורה מצמצמת בכתב, שתחת פשט הכתוב קיימים בה רובדים על גבי רובדים הדורשים עיסוק מתמיד של חשיפתם. כדוגמה מובהקת לגישה הנדרשת, כתב משרע"ה את שירת "האזינו". אדם כמשרע"ה, ביום פטירתו, כשזמנו מצומצם ביותר, אך מדרגת השגתו כבר כמעט בעליונים לגמרי, כאשר כבר אינו מסוגל לבטא את גודל השגתו, אינה יכולה לבוא לידי ביטוי אלא בשירה, ואכמ"ל.

הכתוב מציין את הליכת יהושע בעמק בלילה זה, כיוון שכמו שהליכה בעמק, גורמת להיעלמות חלק גדול משדה הראיה לעומת מקום גבוה, כך כדי לרדת לעומקה של נבואה צריכה להיות תחושה של הליכה בעמק, כאשר יש לדמיין ולשער את הנראה כ"מקום גבוה", את כל הכוונה שבנבואה.

את ההסתר שבראיית הדברים בעולם הגשמי, ניתן גם לנצל לצורך הונאה. ניתן להסתיר את הכוח החוסם של הכוח הנראה כנסוג בעיקולי העמק והנחל.

הכתוב בשני חצאי פסוקים אלו הוא אפוא רב משמעי ובמכוון. יהושע הבין שכוח צבאי הנראה תחילה גדול, אך המשדר חולשה, יהיה בעל כושר לחימה ירוד ומורל נמוך. מאידך כוח צבאי הקטן, וכאילו נמוג מרגע לרגע בנסיגתו, ישדר את חולשתו המדומה, יהיה טוב בהרבה מכוח תוקף קטן המשדר אמנם חולשה אך מחשיד לקיומו של אורב. עתה הוא מבין את התחבולה הנדרשת.

אם נתבונן היטב, נראה שבכוונה הקב"ה הורה ליהושע את דרך הכיבוש בצורה שאינה לגמרי ברורה, מתוך ידיעה שיהושע ייכשל בנסיון ההונאה הראשון, שיתעיל לו בנסיון השני...

אילו יהושע היה מנסה בלילה הראשון להציב אורב קטן מאחורי העי, ולתקוף ביום שאחרי בכוח קטן בלבד, כששאר הכוח מתרחק מהעיר, יתכן שאנשי העי היו חשים שמנסים להונות אותם באשר אין הגיון בתקיפת עיר בכוח קטן [שבעורפו כוח גדול וחזק] אם אינו מהווה כוח משיכה להוצאתם מהעיר וחשיפתם לאורב. והיו נוקטים משנה זהירות ומתנהגים באורח שונה.

ע"י הבאת כוח גדול מאוד שרובו לא העז להתערב בהתקפה על העיר, והצבת אורב גדול ורעשני יחסית, יהושע "שידר" לאנשי העי חוסר אמון ביכולת הלחימה של כוחותיו, וגם העדר יכולת צבאית ממשית של עיקר הכוח שעמד לרשותו. אילו הכוח הענק שיהושע הביא היה בעל יכולת תקיפה אמיתית, היה סביר בעיניהם שכולו יתקוף את העיר הקטנה ולא יזדקק לתחבולות.

במקום שהכוח העצום שיהושע הביא למלחמה ישדר עוצמה, הוא שדר חולשה בהעדר שלו ביום הראשון. בעקבות הסתלקותו לקראת הבוקר השני הוא נראה כבלון נפוח שקטן ונעלם ביציאת האויר מתוכו.

בכך סגרנו מעגל מסוים. הנבואה הינה מסר וציווי מהקב"ה. אולם פירושה והבנתה המלאה, הם בתחום העיסוק האנושי. הבנתה המדויקת אינה פשוטה, דורשת התעמקות רבה [=לימוד], ודומה באופן כללי לפרושם של חלומות. כמו בכל התורה כולה, כמו שלא די בתורה שבכתב, במסר הגלוי, ויש לבחון מהי הכוונה המצויה ברובדים העמוקים המשוקעים בה, ע"י עיסוק בתורה שבע"פ, כך גם במסרים נבואיים.

יש בזה גם מסר חינוכי עצום לדורות. גם אם יגיעו ואין מוצאים תחילה, אין להתייאש ויש לנסות שנית - יגעת ומצאת תאמין.

מאידך, חשוב להדגיש שהנבואה אינה סתם חלום וביטוי לרגשות, תחושות או מחשבות, של אדם ולו חכם במיוחד, אשר ברדתו למעמקי תודעתו, משיג הבנה משוכללת יותר במציאות ולומד לנהוג לפיה עם הזמן. חומות יריחו לא נפלו כתוצאה מיכולת צפיה פנימית של יהושע או מחכמתו. יהושע לא היה יכול להיות בטוח שאנשי העי ילכו שולל גם אחרי תרגיל ההונאה הצבאי השני בו נקט. אלולא היה מובטח בנבואה שכך יהיה, יתכן והיה מתיאש מלבצע את נסיון ההטעיה השני תוך יומיים, אם לא היה משוכנע שהתוצאות מובטחות לחלוטין. עתה עלינו לחזור בשנית ליריחו, שהרי דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר.

פשר תחושותיו של יהושע ביריחו בחזיון הלילה ביטולן של מצוות ביציאת ארון הברית

בסיום החלק הראשון שעסק במלחמת יריחו, נשארנו בשתי שאלות עיקריות:

- א. לגבי מה חש יהושע שאולי לא נהג כשורה ביום המצור הראשון, שאח"כ התברר לו שלא בגלל דבר זה בא המלאך להוכיחו?
- ב. מה לא היה כראוי בהתנהגותו של יהושע, בכך שארון הברית נשאר עם הלוחמים במצור בלילה?

בבואנו לעסוק בשאלות אלו, כל שעלינו לעשות הוא לבחון באילו שינויים קשורה הוצאת ארון הברית למלחמה.

א. ארון הברית עמד במרכזו של קודש הקודשים במשכן. כל עבודת הקרבנות כוונה אליו וממילא כל התפילות כוונו אליו. הוא נתפס כמקום "העדות", כלומר העדות לכך שיש "תקשורת" בין הקב"ה לעם ישראל, ע"י לוחות הברית וספר התורה שמשרע"ה קיבל בסיני. התורה היא המסר הנצחי מהקב"ה לבני האדם בכלל ולישראל בפרט. חלק גדול מהתורה מוקדש למצוות הקשורות בעבודת המשכן והקרבנות, כהכנה למקדש שיוקם אח"כ בארץ. ברור שכאשר הארון הוצא מהמשכן, נתבטלה באחת מרבית אם לא כל עבודת הקרבנות.

ב. יציאת מרבית הגברים, ובכל אופן כל מי שבגיל המתאים ללחימה, בטלה את האפשרות לחיי משפחה, סדר החיים היום-יומי הרגיל היה מוכרח אף הוא להתבטל. גם הנשארים במחנה, חוייבו להזדהות עם הלוחמים והיה עליהם להימנע מחיי משפחה רגילים [=תשמיש המטה, פו"ר].

ג. יציאת מרבית העם למלחמה ביטלה הרגל שבני ישראל רכשו לעצמם בהיותם במדבר, והוא העיסוק בהבנה ולימוד של התורה שנמסרה להם, בכל עת שהיה אפשר.

הקורא יכול להתרשם בוודאי שאני פשוט עוקב אחרי חז"ל בדרכם להבנת המקרא ובכך מוטה מהאמת של הפשט שאינו מזכיר כלל תלמוד תורה, עבודת הקרבנות ופז"ר, אך ינסה הקורא למצוא שינוי משמעותי אחר הנובע מיציאת הארון למצור, אם יוכל.

הרד"ק קובע בדבריו באופן נחרץ, ש"אין שעת המלחמה שעת תלמוד תורה". האמנם?

מצוות תלמוד תורה מצוות העם ומצוות המלך, ומצוות שבט לוי

הבה נעיין לרגע במצוות תלמוד תורה:
א. המצוה לכל אדם מישראל ללמוד וללמד תורה³⁸ בכל עת שאפשר לו יומם ולילה, ובעיקר בלילה.

עיקר זמנו של תלמוד תורה שבכתב הוא ביום, כיוון שאז ניתן לקרוא [בתקופות קדומות לא היה נהוג להאיר בלילה, ולכן קריאה הייתה בדי"כ בלתי אפשרית]. עיקר זמנו של תלמוד תורה שבע"פ, כלומר הבנת כוונת הכתוב, הוא בלילה.

מסר וציווי זה נמסר דווקא ליהושע בן נון: "והגית בו יומם ולילה"³⁹, זמן קצר קודם למלחמת יריחו.

כמובן שבשעה שיש לו לעסוק בדרך ארץ הוא יכול ליבטל מתלמוד תורה, וברור ששעת מלחמה אינה שעת תלמוד תורה לפחות כשאר ענייני דרך ארץ, ובמיוחד כאשר מדובר במלחמת מצוה או חובה ובמיוחד במלחמת יהושע לכיבוש הארץ.

כל זה נכון לגבי כל אדם [=הדיוט] מישראל. עד כאן צדקו דברי הרד"ק.

ב. אולם לגבי המלך בישראל יש בתורה חיוב מיוחד:
"והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים. והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' א-לקיו לשמר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשתם".

38. ספר המצוות, מצוה יא, ע"פ הפסוק: "ושננתם לבניך" הכתוב בתורה. וכן במשנה תורה, הלכות תלמוד תורה פ"א.

39. משנה תורה לרמב"ם, הלכות תלמוד תורה, פ"א, ה"ח. הפסוק המצוטט בזה.

חיובו של המלך אינו בטל בשום מצב. עליו להיות עם סה"ת וללמוד ממנו בכל מקום בו הוא נמצא, כולל בשעת מלחמה.⁴⁰

יוצא, שקיים חיוב שיהיה לימוד מתמיד של תורה בעם ישראל, וכיוון שעלול להיות מצב בו חלק גדול מהעם אינו יכול ללמוד תורה בהיותו טרוד בענייני העולם, בעיקר בשעת מלחמה, לכן המלך, שהוא ליבם ומיצגם של כלל ישראל, מחויב ללמוד תורה בלא הפסק, כולל בשעת המלחמה, כשאין מדובר כמובן בעת הלחימה עצמה אלא בהפוגות.

ג. לא רק המלך מחויב בלימוד תורה מתמיד. שבט לוי, שהופרש משאר השבטים לעבוד בשרות הקב"ה במשכן, נפטר מחובות אחריות רגילות לצורך קיום שרות זה, כולל בד"כ משרות צבאי.

אולם לא רק לעבודת המשכן השבט הופרש, אלא גם ללימוד תורה והוראתה לשאר העם, ככתוב: "ויראו משפט"ך ליעקב ותורתך לישראל".⁴¹

יש רק שני יוצאים מהכלל בעניין זה: כאשר הוציאו את ארון הברית למלחמה [או לכל סיבה אחרת], היה הכרח שגם בני שבט לוי יהיו עמו לשאתו ולשמרו.

בכל מלחמה יש ללויים ולכהנים תפקיד של העלאת המורל בקרב הלוחמים ע"י עידודים והתראה מפני מורך לב במלחמה, כולל סילוק יראי הלבב מהמחנה [ונוספים שיש למונעם ממנה].

א"כ אף חלק מסוים מבני שבט לוי יצאו עם הלוחמים, אף כי לא ממש למלחמה.

אין ברצוני לצטט כאן את מקורות ההלכה, אך הקורא יכול לעיין במשנה תורה לרמב"ם וימצא כדברי.

כך יש להבין את דברי חז"ל באבות פ"א מ"ב: "שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה. הוא היה אומר, על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים". א"כ, הרד"ק לא דייק כ"כ בדבריו, הנוגעים אמנם לסתם אדם מישאל, אך לא ליהושע שהיה כמלך בישראל [ובד"כ גם לא לשבט לוי].

לקרוא "בגובה העיניים" - העיניים של מי?

כן, נכון, אני מודה שקריאת המקרא אינה קריאה נטולת רקע. את המקרא יש לקרוא מתוך ההקשר של ידיעת התורה והמצוות כהלכתם ובהנחת קיומם בפועל בעם ישראל בכל הדורות. הכרת יסודות הנבואה וניתוח הכתוב תוך הפעלת "הגיון בריא" ו"שכל ישר" ופשוט בשיטות שנמסרו מדור לדור ממשרע"ה.

40. מצוה יז בספר המצוות. משנה תורה הלכות מלכים, פ"ג, ה"א.

41. משנה תורה, הלכות שמיטה ויובל, פ"ג, ה"ב.

לעני"ד, ללא רקע זה, לא ניתן לעתים להבין את המקרא כפשוטו. קבלת וידיעת התורה ומצוותיה הן בסיס מובן מאליה לקריאת המקרא, כמו שתורת החשבון היא בסיס הכרחי להבנת תהליכים בעולם - בטבע.

אולי זה ההבדל בין ישראל לעמים. אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמין. אך אם יאמר לך אדם יש תורה בגוים אל תאמין. אם לאדם אין את הרקע הבסיסי להבנת המקרא - אמונה בה' ונביאיו, ואת הרקע של הבנת התורה ומצוותיה, כעומדים בבסיס הבלתי כתוב של המקרא, לעתים קשה ואף בלתי ניתן להבין את הכתוב.

לחז"ל היה ברור בדיוק מהי המשמעות של הוצאת הארון מהמשכן מבחינת ההשלכות ההלכתיות. בדיוק כמו שיהושע חש בהיותו במצור על יריחו. יהושע לא היה צריך כלל לכתוב את הרקע ההלכתי לתחושותיו. לגבי אדם מישראל כמוהו, אלו תחושות ברורות מאליהן.

ברור היה ליהושע שבמהלך המצור עם ארון הברית ביום, בטלה עבודת הקרבנות ותלמוד תורה, כולל של שבת לוי ושליו. בלילה ביטלו תלמוד התורה ופז"ר. עבודת הקרבנות זמנה ביום, כך שממילא לא התקיימה בלילה. על כך לא ניתן לבוא אל יהושע בטענות, כיוון שהייתה שעת מלחמה. יהושע חש, שהוצאת הארון למצור, גורמת לביטול שלושת היסודות המרכזיים חיוניים לקיומו של עם ישראל [והעולם].

כתוצאה מכך, הוא חש [כמלך] שיש פגם בהתנהגותו. בהגיע הערב, הוא חש עוד יותר שלא בנוח, כאשר הפעילות הצבאית פחותה [הסברו של רש"י] ולפחות הוא, היה יכול לעסוק בתורה. עתה, בחזיון הנבואי, תחושותיו צפות ועולות כבחלום, והן הרקע להופעת החזיון הנבואי ובשעת מלחמה וכדו'.

על פז"ר, ניתן לוותר זמנית במצבי צרה ודוחק שונים, כמו בשנות רעב⁴² ובשעה מלחמה, אולם זה בסיס קיומו של העם ולכן יש לצמצם ככל הניתן פגיעה ביסוד זה.

עבודת הקרבנות הסדירה, אינה אפשרית כאשר ארון הברית אינו מצוי במשכן בשעת מלחמת מצוה, אך מלחמה היא עניין זמני במהותו, והקב"ה כביכול "ותרן" בכל הנוגע לעבודתו שהרי לא הוא הזקוק לה אלא האדם מישראל, אך גם בזה יש לצמצם ככל הניתן.

על תלמוד תורה לא ניתן לוותר כלל, והאחראי העיקרי והישיר בעניין זה הוא המלך הצריך ללמוד כל ימי חייו, ובמקרה שלנו, יהושע בן נון. ברור לנו עתה, על מה בא "שר צבא ה'" להוכיחו.

האם מדרש חז"ל עדיין נראה לנו "דרש" בלבד? אני בטוח שחז"ל קראו את

42. כיוסף בשנות הרעב, ראה בראשית מ"א, ז ("וליוסף ילד שני בנים קטנים תבוא שנת הרעב").

המקרא ונקטו בדרך ניתוח, דומני לדרך בה ניתחתי את התיאור המקראי, [ומן הסתם טוב ממני] וכך הבינו את פשט הכתוב. הם גם לא טעו כלל בציטוט פסוקים שאינם שייכים למלחמת יריחו, והשייכים למלחמת העי. שני הפסוקים מורים על כך שיהושע הבין שעליו לעסוק ב"תלמוד תורה" בלילה.

עוד יש לדייק, בדברי רבי יוחנן הקובע: "מיד – ויולן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק" – מלמד שלן בעומקה של הלכה. מדוע "מיד", הרי מדובר במלחמה אחרת?

אני סבור שרבי יוחנן לימדנו כאן שיעור מאלף: הוכחנו שלנית יהושע במלחמת העי, משמעותה האמיתית היא נסיון לפענח את המסר הנבואי במדויק.

ראינו שמיד לאחר שהחזיון ליד יריחו הסתיים, יהושע "לן בעומקו" של המסר הנבואי שבחזיון ופענח אותו, ולכן מיד אח"כ הקב"ה מתגלה אליו שנית, הפעם בגילוי ישיר, למסור לו הוראות כיצד לכבוש את יריחו, כך שמהלך הכיבוש לא יפגע ביסודות הקיום של העם, וכבר למחרת הוא משיב את הארון והעם למחנה בסיום ההקפה הראשונה.

אין המקרא זקוק להודיענו עובדה זו במקומה, כיוון שהיא מתבררת מאליה – מהתנהגותו של יהושע למחרת היום.

מאידך, אין כוונת חז"ל בקובעם שיהושע "לן בעומקה של הלכה" לומר שיהושע למד "משנה תורה" לרמב"ם או "משנה ברורה" לחפץ חיים או אפילו רש"י או גמרא או משנה.

כוונתם היא, שיהושע עסק בהלכה בה היה עליו לעסוק באותה שעה – בתלמוד תורה שבע"פ השייך להתרחשויות עליהן הוא היה מופקד. היה עליו לעיין היטב [תורה שבע"פ] במסר הנבואי שקבל [כתורה שבכתב, אעפ"י שגם הוא ניתן לו בע"פ], על מנת לבצע את הציווי של הקב"ה כראוי.

הקב"ה לא צווה את יהושע להקיף את יריחו פעם ביום, כדי שעם ישראל יוכלו להגיע למנוחת הצהרים במחנה בגלגל... המטרה הייתה להורות, שאסור לבטל את בסיס קיומו הרוחני של העם בשום מצב, כולל לא במלחמה.

מעתה בכל יום, לאחר הקרבת התמיד בבוקר, הוציאו את הארון להקפת יריחו, ואחר הצהרים השיבו אותו כדי להספיק להקריב את התמיד של בין הערבים, והעם לנו במחנה, כדי שלא להיבטל גם מתלמוד תורה ופיו"ר. דווקא בשבת, בה היה ראוי לנוח מנוחה שלמה ולא להילחם כלל, הקב"ה צווה להקיף את יריחו שבע פעמים עד שחומת יריחו תפול.

בדרך כלל בשבת כל מלאכה ועשייה בטלות, חוץ מעבודת ה' במשכן, אך

בעוד שבשאר הימים הכהנים הם שמשרתים לפני הקב"ה והעם עסוקים בענייניהם, הרי שבשבת כל העם פנוי לעבודת ה'. ממילא ברור, שדווקא כאשר כל העם מוכנים לעבודת ה' בלבד, ראוי שאף המלחמה תהיה מלחמה לה', ואזי בהקפת העיר יותר מכל יום עם ארון הברית, התרחש הנס.

"נצחונות קלים"?

שאלנו, מדוע היה צורך במלחמות נסים ותחבולות, ומדוע בנפול כשלושים וששה איש, נמס לב העם. הקב"ה נתן את התורה לישראל, כדי שלא ינהגו כשאר עמי העולם, אשר אינם מכירים בקיומו של גורם המקיים את העולם, שולט בו ומכוונו. מטרת מסירת התורה ומצוותיה היא, כדי לכוון ולחנך את האדם הפרטי מישראל ואת כלל העם, להשיג את התודעה בדבר אמיתות מציאותו של הקב"ה ושלטונו על חוקי הטבע. השגה זו, ולו החלקית בלבד, של האנושי והמוגבל בשכלו והשגתו, את האין סופי, כשאין לו יכולת לקשר ישיר ומתמיד אל הקב"ה, אינה קלה כלל [שהרי רק מעטים זכו לנבואה]. אילו הנהגת עם ישראל הייתה כהנהגת מקרי עמי העולם, לא היה ניתן לחנך ולהרגיל את העם לכך. הנסים, המופתים, וקיום מסרי הנבואה שנמסרו לנביאי ישראל, נועדו לחנך ולחזק את האדם מישראל באמונתו ובמאמציו לקיים תורה ומצוות ולא לנהוג לפי נטיותיו "הטבעיות" ויצריו. הקניית ההבנה והידיעה שלכוח פיזי או צבאי, ויהיה גדול ככל שיהיה, אין יכולת בלתי מוגבלת ושהוא עלול להישחק, ורק קיום מדויק של ציווי הקב"ה, יכול להקנות נצחון מלא אף ללא נפגעים, הם שהיו מטרת נס יריחו ותחבולות העי. לבב ישראל נמס ממותם של כשלישים וששה לוחמים, כיוון שהם אכן הבינו והאמינו שמהו בהתנהגותם פגום ושללא תיקון לכך, גם המשך הכיבוש וקיומם בארץ לאורך זמן מוטלים בספק.

מלחמת יריחו - שבעה ימים בלבד? מצור לעומת לחימה גם בשבת

מתוך הדיון הקודם, יוצאת עובדה מעניינת ביותר. מלחמת יריחו לא נמשכה שבעה ימים בלבד, אלא שמונה ימים לפחות. ראינו שהמצור החל ביום שלפני החזיון שנגלה ליהושע, ואשר בעקבותיו החלו להקיף את יריחו. מזה מוכח שהמצור התקיים גם ביום שלפני תחילת ההקפות.

אך יש לשאול האם רק באותו יום המצור החל, או שמא יום זה היה היום הראשון בו נטלו את ארון הברית למלחמה? התחלנו את הדיון בקביעת תאריכי המלחמה, בציון העובדה שהקפת יריחו החלה בכ"ב בניסן [=אסרו חג]. בפסח של אותה שנה, ישראל אכלו מצות וקלוי, כאשר לאחר הקרבת העומר, פסק המן מלרדת והם אכלו מיבול הארץ. כיוון שבני ישראל עברו את הירדן ב" בניסן, ברור שהקציר בוצע משדות יריחו. ברור שתושבי יריחו הסתגרו כבר באותה עת בעירם וממילא המצור על העיר החל ב" או ב"א בניסן. אמנם בני ישראל לא ניסו עדיין לכבוש את העיר המבוצרת, אולם ברור שאילו אנשי יריחו היו מעיזים לפתוח את שערי העיר, בני ישראל היו תוקפים אותם מיד וכובשים את העיר. אם כ"ב בניסן היה יום א' בשבוע, י" בניסן היה יום ג' בשבוע. ברור שהמצור על יריחו החל שלושה או ארבעה ימים לפני השבת הראשונה בארץ.

ממילא, בשבת שלפני כ"ב בניסן, שהייתה שביעי של פסח [שהוא יום מוכן לנסים, כאשר קריעת ים סוף התרחשה בו ובעצם בו יצאו ממש מארץ מצרים, ובו ביום החלו בפעולת כיבוש הארץ], נטלו לראשונה את הארון מהמשכן למצור על יריחו, ובזה החלה בעצם הלחימה הפעילה.

מה יסוד היתר הלחימה בשבת?

ראינו לעיל שהירושלמי מבחין בין מלחמת מצוה למלחמת רשות. אין לפתוח במלחמת רשות בשבת, ואילו במלחמת מצוה מותר להתחיל אפילו בשבת. זה נכון בנוגע ללחימה עצמה, אבל גם במלחמת מצוה אין להתחיל במצור בעצם יום השבת או בשלשת הימים שלפניה, אלא לפחות שלושה ימים לפני השבת, לפחות עד כמה שמדובר במלחמה שהיוזמה לה היא של ישראל, ולא במלחמת מנע להגנה.⁴³

אני מציע שהקוראים יעיינו לאחר קריאת המאמר, בדיון שכתב הגאון הרב ש' גורן ז"ל, בספרו "משיב מלחמה", בעניין בו עוסק מאמר זה. הרב גורן לא התייחס לעניין תחילת מלחמת יריחו לפני כ"ב בניסן, וממילא לא פתר לחלוטין את הסתירות בין המקורות בהם עסק. אני מאמין שמאמר זה יכול להאיר באור חדש את כל דיונו, אך אינני רב ואינני פוסק שאעסוק בענייני הלכה, יענין אפוא הקורא וימצא.

43. משנה תורה לרמב"ם, הלכות מלכים, פ"ו, ה"א.

הוצאת ארון הברית למלחמה - הוראת שעה?

האם יהושע נזקק לציווי מיוחד מהקב"ה, כדי לקחת את ארון הברית למלחמה? האם הייתה זו הוראת שעה?

ראינו שהחזיון נגלה ליהושע לאחר יום הלחימה הראשון במצור. ממילא ברור לעני"ד, שיהושע לא קיבל ציווי מהקב"ה, המחייבו או המתיר לו להוציא את הארון למלחמה. הייתה זו אפוא הוראתו של יהושע.

האם נהגו להוציא את הארון בכל המלחמות של בני ישראל באותה תקופה? עניין זה הוא בסיסה של מחלוקת תנאים בברייתא דמלה"מ ובירושלמי סוטה ושב"ק, שבהבנתה נחלקו גם ראשונים [רש"י לעומת הרמב"ן ואברבנאל] ואחרונים.

לשיטת ר"ש בן לקיש, אכן כך נהגו, כפי שנהגו גם במלחמת מדין. ואילו לשיטת רבנן החולקים עליו, בד"כ לא הוציאו את ארון הברית למלחמות, אלא במקרים מיוחדים.

לגבי יריחו מוסכם שארון הברית יצא למלחמה, ואילו לגבי מלחמת מדין רבנן סברו שארון הברית לא יצא.

אני מניח שלשיטתם, יהושע הורה הוראת שעה, לנוכח העובדה שכיבוש יריחו בדרך הטבע, נראה כמשימה קשה וארוכה.

יהושע קיווה שבהמצא הארון במצור, יתרחש נס ויריחו תיכבש בקלות, שהרי הקב"ה הבטיחו על הנצחון. מקרה דומה התרחש מאות שנים אח"כ, כאשר ביום המלחמה השני נגד הפלשתים, בימי הכה"ג עלי, יעצו זקני העם לעשות כך כדי לנצח את הפלשתים שהיכו את ישראל ביום המלחמה הראשון.

למעשה, בנקודה זו גם ריב"ל מסכים, ואינו סובר שבכל מלחמה הוציאו את ארון הברית אלא רק שבתקופת המדבר [ועד מלחמת יריחו] הוציאו את הארון, כך שהיה ליהושע על מה לסמוך ולא מדובר בהוראת שעה.

הסברה של מחלוקת זו, היא נושא למאמר נפרד, בס"ד. כן יש לדון בקשר בין איסור פו"ר בהקשר ליציאת הארון ומלחמות יהושע ודוד, וגם הם נושא למאמר נפרד, בס"ד.

מלחמות יהושע ביריחו ובעי לקרוא "בגובה העיניים"

